

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra Hudební výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Z pohledu učitele i žáka

Education of visually impaired Pianists.

The perspective of both Teacher and Student

Pavel Válek, DiS.

Vedoucí práce: PhDr. Vít Gregor, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: B HV-NA

2023

Čestné prohlášení

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Vzdělávání zrakově postižených klavíristů*. Z pohledu učitele i žáka potvrzuji, že jsem ji vypracoval samostatně, pod vedením vedoucího práce pana PhDr. Víta Gregora, Ph.D., za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12.04.2023

Pavel Válek, DiS.

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval panu PhDr. Vítu Gregorovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, jeho cenné rady, vstřícnost a čas, který mi věnoval. Vřelé osobní poděkování patří také dotazovaným respondentům za jejich ochotu a otevřenost. V neposlední řadě patří velké poděkování také mé rodině za jejich velkou podporu, bez které by tato práce nemohla vzniknout.

Pavel Válek

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje tématu vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Je členěna na tři základní kapitoly. První kapitola nastíní aspekty, které úzce souvisejí se zrakovým postižením. Součástí této kapitoly jsou informace o zrakovém postižení, kompenzačních pomůckách, možnostech vzdělávání, včetně historie Braillova písma a Konzervatoře Jana Deyla. Druhá kapitola je věnována vzdělávání zrakově postižených klavíristů a jejich specifiky, je zaměřená na metodiku výuky hry na klavír. Třetí kapitola následně mapuje pohled studenta se zrakovým postižením a zároveň pohled pedagoga vzdělávajícího studenta se zrakovým postižením a doplňuje tak celkový pohled na danou problematiku.

Cílem této práce je vhled do života a vzdělávání zrakově postižených jedinců se zaměřením na hudbu. Čerpat budu z dostupné literatury a dalších dostupných zdrojů. Výsledkem bude publikace, která bude nabízet pohled na vzdělávání zrakově postižených klavíristů a poskytne další základní informace související s tímto tématem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Braillovo písmo a notace, klavír, pedagog, vzdělávání, zrakové postižení, žák

ABSTRACT

This thesis deals with the topic of educating visually impaired pianists. It is divided into three main chapters. The first chapter outlines the aspects closely related to visual impairment. This chapter includes information about visual impairment, compensatory aids, and educational opportunities, including the history of Braille and Jan Deyl Conservatory. The second chapter is dedicated to the education of visually impaired pianists and their specificities, focusing on the methodology of piano teaching. The third chapter discusses the perspective of the student with a visual impairment as well as the perspective of the teacher that educates such a student, thus completing the general overview of the issue.

The goal of this thesis is to provide insight into the lives and education of visually impaired individuals, with a focus on music. I will draw from available literature and other resources. This will result in a paper that offers insight into the education of visually impaired pianists and provides additional background information related to the topic.

KEYWORDS

Braille and Braille notation, piano, teacher, education, visual impairment, student

Obsah

Úvod	8
1. Aspekty v životě zrakově postižených	10
1.1. Zrakové vady a onemocnění	10
1.1.2. Základní rozdělení zrakových vad.....	10
1.1.3. Péče o zrakově postižené dítě, kompenzační pomůcky	10
1.2. Základní informace o zrakově handicapovaných dle WHO	12
1.2.1. Prevalence	12
1.2.2. Příčiny poškození zraku	13
1.2.3. Dopady poškození zraku.....	13
1.3. Možnosti vzdělávání zrakově postižených	14
1.3.1. Povinná školní docházka	14
1.3.2. Středoškolské vzdělání	14
1.3.3. Univerzitní vzdělání	15
1.4. Historie Braillova písma.....	16
1.5. Konzervatoř Jana Deyla	17
2. Hudební vzdělávání zrakově postižených klavíristů	18
2.1. Hudební vzdělávání nevidomých	18
2.2. Základní metodika vedení zrakově postižených klavíristů při výuce	19
2.2.1. Orientace na klaviatuře	19
2.2.2. Problematika klavírní techniky	21
2.2.3. Důležitost vnitřních představ a čtení not	23
2.3. Příprava zrakově postižených žáků na vystoupení.....	24
2.3.1. Veřejné vystoupení	24
2.3.2. Motivace žáků	24

2.3.3.	Znalost prostoru	25
2.4.	Hraní a nácviik skladeb podle sluchu	26
2.5.	Braillov notopis.....	26
2.5.1.	Složitost Braillova notopisu	27
2.5.2.	Notový text – technika čtení	28
2.5.3.	Hudební nauka	28
2.6.	Nácviik skladeb.....	29
2.6.1.	Problematika nácviiku a domácí příprava	29
2.7.	Sluch a jeho kompenzační úloha	29
2.8.	Hudební improvizace.....	30
3.	Pohled učitele a žáka.....	32
3.1.	Respondent č. 1 Pedagog Konzervatoře Jana Deyla	32
3.2.	Respondent č. 2 Student Konzervatoře Jana Deyla	38
	Závěr.....	46
	Použité zdroje.....	48
	Literatura a prameny.....	48
	Internetové zdroje.....	49
	Seznam zkratk	50
	Seznam příloh.....	51

Úvod

Cílem této bakalářské práce je seznámit širokou veřejnost s problematikou vzdělávání zrakově postižených klavíristů a celkově přiblížit specifika, která s daným tématem souvisí. Zrak je jedním z nejdůležitějších smyslů a deficit tohoto smyslu vede člověka k tomu, aby posiloval své schopnosti v běžných životních situacích a dosáhl tak co nejvyšší míry soběstačnosti. Vzdělávání v oblasti hudby může pomoci zrakově postiženým najít širokou škálu možností pracovního uplatnění a díky tomu se mohou ve značné míře začlenit do fungování běžné společnosti a dosáhnout tak co možná nejvyšší míry nezávislosti.

Vzdělávání zrakově postižených klavíristů má svá specifika, která plynou z jejich handicapu. Pokud je takto zrakově postižené dítě vedeno správným způsobem, může dosáhnout stejných výsledků, jako dítě bez zdravotního postižení. V obou případech je však hudební vzdělávání individuální a závislé na mnoha faktorech. Nicméně hudba, potažmo hra na hudební nástroj, dokáže zcela jistě vnést radost do života všem, bez ohledu na jejich zdraví či zdravotní omezení.

Téma své bakalářské práce jsem si nevybral náhodou. Od malička se věnuji hře na klavír a téma hudby je mi tedy velmi blízké. Vhledem ke svému studiu na Konzervatoři Jana Deyla, jsem měl možnost se s nevidomými klavíristy setkávat na každodenní bázi a zároveň s nimi hudebně spolupracovat. Mou snahou bylo nahlédnout do této problematiky hlouběji a nabídnout detailnější pohled ze strany profesora a žáka. Toto téma považuji za velmi zajímavé a dle mého názoru málo přiblížené běžné společnosti.

Obsah mé práce je členěn do třech základních kapitol. Úvodní kapitola informuje o primárních aspektech, které úzce souvisí se zrakovým postižením. Nabídne čtenářům informace o zrakových vadách, o možnostech vzdělávání zrakově handicapovaných, poskytne údaje o kompenzačních pomůckách a dotkne se historie Braillova písma a také historie Konzervatoře Jana Deyla, jakožto zařízení primárně určeného ke vzdělávání zrakově postižených.

Druhá kapitola již poskytne přímo informace o vzdělávání zrakově postižených klavíristů, zejména s ohledem na jejich specifika. Nabídne vhled do metodiky vedení zrakově postižených klavíristů při výuce a podá mimo jiné například informace o přípravě těchto žáků na vystoupení. Zaobírá se nácvikem skladeb, Braillovým notopisem, který

je nezastupitelnou pomůckou zrakově handicapovaných hudebníků. Také se zaměří na jejich sluch a vnímání hudby.

Zásadní součástí této práce je závěrečná kapitola, která přináší pohled učitele a žáka a nabídne tak informace přímo z reálného života dotazovaných.

Celá práce je doplněna přílohami, které mimo jiné nabízejí dobové fotografie a ukázkou Braillova notopisu a pro lepší představu také fotografie některých kompenzačních pomůcek. Obsahuje též okruhy témat pro rozhovor u dotazovaných respondentů.

1. Aspekty v životě zrakově postižených

Tato kapitola informuje o základních aspektech, které úzce souvisejí se zrakovým postižením, podá základní informace o zrakových vadách, zmíní nástin možných způsobů klasifikace zrakových vad a seznámí s kompenzačními pomůckami vhodnými pro tuto skupinu handicapovaných. Podá informace o možnostech vzdělávání zrakově postižených osob, dotkne se také historie Braillova písma či historie zrodu Konzervatoře Jana Deyla.

1.1. Zrakové vady a onemocnění

Vzhledem k tomu, že pro daný typ práce, není příliš detailní vhléd to problematiky zrakového postižení, zásadní, dotknu se této problematiky jen obecně a nastíním pouze základní fakta a údaje.

1.1.2. Základní rozdělení zrakových vad

Zrakově postižení jedinci se dělí na tři základní skupiny. Na *slabozraké* (vízum horší, než 6/18 na lepším oku po korekci), *prakticky slepé* (vízum horší, než 3/60, nebo koncentrické zúžení pole na hodnotu menší, než 10 stupňů) a *slepé*. Prakticky slepí jedinci mají tedy díky své poruše zraku velmi omezenou možnost orientace v neznámém prostoru. Omezenou schopností orientace je částečně ovlivňován i duševní stav postiženého. Slepí jedinci nemají světlocit ani na jednom z očí. Do třetí skupiny patří i ti, kteří sice světlocit mají, ale mají též chybnou světelnou projekci. Existuje též pojem „*sociální slepota*“, kdy si skupina lidí postižených sníženou zrakovou schopností není schopna sama, bez cizí pomoci obstarat své potřeby. Je zásadní, aby se dokázali adaptovat na ztížené existenční podmínky.¹ „*Z těchto faktorů je to: věk, doba, kdy došlo k oslepnutí, inteligence, psychický i celkový zdravotní stav pacienta a schopnost kompenzace zrakové vady ostatními smysly.*“²

1.1.3. Péče o zrakově postižené dítě, kompenzační pomůcky

Z léčebného a sociálního hlediska je nutné při péči o zrakově handicapovaného jedince dodržovat následující postup.

¹ KVAPILÍKOVÁ, Květa. *Práce a vidění*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1999, s. 92.

² KVAPILÍKOVÁ, Květa. *Práce a vidění*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1999, s. 92-93.

1. Zanalyzovat funkční ztráty - Oční lékař musí včas určit správnou diagnózu a prognózu onemocnění očí. Lékař by měl též informovat pacienta, jeho rodinu a sdělit jim, jaké jsou možnosti rehabilitace, případně rekvalifikace.

2. Určit rehabilitační postup - Důležité je, aby rehabilitace u dětí začala co možná nejrychleji, po diagnostikování oční vady. U nejmenších dětí (0 až 4 roky) je třeba se spojit se speciálními poradnami, zaměřenými speciálně na toto téma. Děti se musí naučit využívat hmat a sluch.

Těžce zrakově postižené děti v předškolním věku navštěvují mateřské školy pro nevidomé a zrakově postižené a mohou se též integrovat do běžných mateřských škol. To pouze za předpokladu, že je v daném zařízení k dispozici velmi zkušený pedagog a též je vhodný menší počet dětí. Pro zrakově postižené děti existují školy, podle stupně jejich postižení. Otázkou je, zda je správné děti do takovýchto speciálních škol zařazovat. V případě, že jsou zařazeni do kolektivu žáků s těžší zrakovou vadou, než kterou sami mají, může docházet k zaostávání jejich intelektuálních schopností.³

Co se týče zařazení do běžných základních škol, hrozí zde zas to, že pedagogové nebudou brát ohledy na jejich handicap. Po dokončení základního vzdělání se mohou zrakově handicapované děti rozhodnout pro další formu studia. Mezi jejich možnosti patří: střední odborná učiliště, gymnázia pro zrakově postižené, konzervatoř pro zrakově postižené. Dále mohou pokračovat na vysokou školu. Nejčastěji projevují zájem o studium na pedagogických, filozofických, či právnických fakultách a též na Akademii múzických umění.⁴

3. Zvolit kompenzační pomůcky - Pomůcky pro zrakově postižené dělíme na dva druhy. Na *rehabilitační neboli zlepšovací* a *kompenzační neboli nahrazovací*. U osob, u kterých je alespoň částečně zachován zrak a jsou schopni ho využít se používají pomůcky zlepšovací. U nevidomých jedinců se využívají pomůcky nahrazovací.

Do skupiny zlepšovacích pomůcek (některé fotografie těchto pomůcek jsou součástí Přílohy č. 5) se řadí zejména následující nástroje: brýle, dalekohledové brýle, turmon, lupy a elektronické přístroje.⁵

³ AUSRATA, Rudolf. *Nauka o zraku*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002, s. 222.

⁴ AUSRATA, Rudolf. *Nauka o zraku*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002, s. 223.

⁵ AUSRATA, Rudolf. *Nauka o zraku*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002, s. 224.

Zmíněné dalekohledové brýle používají slabozrací k lepšímu vidění na dálku. Do brýlí se nasadí předsádkové čočky, které slouží také k vidění na blízko. Brýle slabozraké osobě zvětší obraz, ale zároveň zúží zorné pole. I to je jeden z důvodů, proč nejsou vhodné k trvalému nošení. Používají se například v kinech, či divadlech a v situacích, kdy je potřeba dosáhnout zvýšené zrakové ostrosti.

Turmon je určený pro osoby se zbytky zraku. Rozdílem mezi dalekohledovými brýlemi je několikanásobně silnější zvětšení obrazu. Zatímco dalekohledové brýle obraz zvětší zhruba dvojnásobně, turmon až pětinasobně. Nejhojněji rozšířenou pomůckou mezi slabozrakými je jistě lupa, která jim umožňuje čtení. Mezi nahrazovací kompenzační pomůcky, využívané nevidomými patří bílá hůl, slepecké hodiny, teploměry, různá zařízení produkující hudbu, zvukové knihy a počítače. V prostoru měst a obcí se objevují systémová opatření, pomáhající v orientaci nevidomých. Jedná se například o zvukové semaforey, vodící linie, hmatové plány, či naváděcí majáčky.⁶

1.2. Základní informace o zrakově handicapovaných dle WHO

Tato kapitola přinese náhled na obecná fakta týkající se nevidomých po celém světě. Jako zdroj mi posloužila internetová stránka Světové zdravotnické organizace, která poskytuje zajímavé informace o zrakově postižených i z jiných úhlů pohledu.

1.2.1. Prevalence

Na celém světě má nejméně 2,2 miliardy lidí poruchu zraku na blízko nebo na dálku. Nejméně u 1 miliardy, tedy téměř u poloviny případů, by se dalo zhoršení zraku předejít, nebo je třeba ho ještě řešit.

Tato 1 miliarda lidí zahrnuje osoby se středně těžkou či těžkou poruchou vidění na dálku nebo slepotou způsobenou neřešenou refrakční vadou (88,4 milionu), šedým zákalem (94 milionů), věkem podmíněnou makulární degenerací (8 milionů), glaukomem (7,7 milionu), diabetickou retinopatií (3,9 milionu) a také poruchou vidění na blízko způsobenou neřešenou presbyopií (826 milionů).

Co se týče regionálních rozdílů, odhaduje se, že prevalence poruch vidění na dálku v regionech s nízkými a středními příjmy je čtyřikrát vyšší než v regionech s vysokými

⁶ AUTRATA, Rudolf. *Nauka o zraku*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002, s. 224.

příjmy. Pokud jde o vidění na blízko, míra neadresného poškození zraku se odhaduje na více než 80 % v západní, východní a střední subsaharské Africe, zatímco srovnatelná míra v oblastech s vysokými příjmy v Severní Americe, Australasii, západní Evropě a v Asii a Tichomoří je údajně nižší než 10 %. Očekává se, že růst populace a její stárnutí zvýší riziko, že více lidí bude trpět nějakou formou poruchy zraku.⁷

1.2.2. Příčiny poškození zraku

Celosvětově jsou nejčastějšími příčinami poškození zraku: věkem podmíněná makulární degenerace, šedý zákal, diabetická retinopatie, glaukom, nekorigované refrakční vady.

Mezi jednotlivými zeměmi i uvnitř nich existují značné rozdíly v příčinách, v závislosti na dostupnosti služeb oční péče, jejich cenové dostupnosti a gramotnosti obyvatelstva v oblasti péče o oči. Například podíl poruch zraku způsobených kataraktou (šedý zákal) je vyšší v zemích s nízkými a středními příjmy než v zemích s vysokými příjmy. V zemích s vysokými příjmy jsou častější onemocnění, jako je glaukom a věkem podmíněná makulární degenerace.

U dětí se příčiny poškození zraku v jednotlivých zemích značně liší. Například v zemích s nízkými příjmy je hlavní příčinou vrozená katarakta, zatímco v zemích se středními příjmy je to spíše retinopatie nedonošených. Stejně jako u dospělé populace zůstává ve všech zemích hlavní příčinou zhoršení zraku u dětí nekorigovaná refrakční vada.⁸

1.2.3. Dopady poškození zraku

Osobní dopad - U malých dětí s časným těžkým postižením zraku může dojít k opožděnému motorickému, jazykovému, emocionálnímu, sociálnímu a kognitivnímu vývoji s celoživotními následky. Děti školního věku s postižením zraku mohou mít také horší výsledky ve vzdělávání. Zrakové postižení vážně ovlivňuje kvalitu života dospělé populace. Dospělí s postižením zraku mají často nižší míru zapojení do pracovního procesu a produktivity, či vyšší míru depresí a úzkosti.

V případě starších dospělých může zhoršení zraku přispívat k sociální izolaci, obtížím při chůzi, vyššímu riziku pádů a zlomenin a vyšší pravděpodobnosti brzkého nástupu do pečovatelského domu nebo domova důchodců.

⁷ Blindness and vision impairment. World Health Organization (WHO) [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>, vlastní překlad.

⁸ Blindness and vision impairment. World Health Organization (WHO) [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>, vlastní překlad.

Ekonomický dopad - Zrakové postižení představuje obrovskou celosvětovou finanční zátěž s odhadovanou roční celosvětovou ztrátou produktivity ve výši přibližně 411 miliard USD v paritě kupní síly. Tato částka značně převyšuje odhadovaný rozdíl v nákladech na řešení neuspokojené potřeby zrakového postižení (odhadovaný na přibližně 25 miliard USD).⁹

1.3. Možnosti vzdělávání zrakově postižených

Lidé se zrakovým postižením mají právo na stejně hodnotné vzdělání jako intaktní žáci. Specifika jednotlivých typů a stupňů zrakového postižení jednoznačně vedou k určitým rozdílům ve vzdělávání těchto osob. Výrazné odchylky se méně týkají obsahu vzdělávání, projevují se zejména v zásadách, metodách a organizačních formách, které je třeba vždy využívat podle individuálních potřeb každého žáka se zrakovým postižením, a to jak v rámci tzv. školské integrace, tak i ve výuce ve školách primárně určených pro žáky se zrakovým postižením.¹⁰

1.3.1. Povinná školní docházka

Zrakově postižené děti mají v průběhu povinné školní docházky možnost volby mezi tzv. běžnou základní školou a základní školou pro zrakově postižené.

Do základní školy pro zrakově postižené přijímá dítě příslušný ředitel/ředitelka na základě doporučení školského poradenského zařízení (obvykle SPC) a souhlasu zákonného zástupce žáka. Počet žáků v jedné třídě se pohybuje v rozmezí od 6 do 14. Forma a obsah speciálního vzdělávání i míra podpůrných opatření pro žáky závisí na jejich speciálních potřebách. Vzdělávání v období povinné školní docházky se řídí Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání.¹¹

1.3.2. Středoškolské vzdělání

V České republice mají žáci se zrakovým postižením možnost studovat na běžných středních školách, pokud jejich vady nejsou takového charakteru, že by jim bránily v praktickém uplatnění studovaného oboru, nebo si mohou vybrat některou ze středních škol pro zrakově postiženou mládež.

⁹ Blindness and vision impairment. World Health Organization (WHO) [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>, překlad vlastní.

¹⁰ LUDÍKOVÁ, Libuše. *Special education for the visually impaired*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, překlad vlastní, s. 67.

¹¹ LUDÍKOVÁ, Libuše. *Special education for the visually impaired*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, překlad vlastní, s. 69.

Pro zrakově postižené jsou zřízeny střední školy pro zrakově postižené a konzervatoř pro zrakově postižené. Střední školy pro zrakově postiženou mládež přijímají studenty stejně jako běžné střední školy. Studovat mohou nejen žáci, kteří ukončili docházku na některé ze základních škol pro zrakově postižené, ale i žáci ze základních škol běžného typu, kteří trpí zrakovými vadami, které se během předchozí školní docházky zhoršily do té míry, že by měli potíže při studiu na běžné střední škole. Střední školy pro zrakově postiženou mládež mají nižší počet žáků ve třídách a vzdělávací činnost je organizována ve skupinách podle stupně zrakového postižení.¹²

1.3.3. Univerzitní vzdělání

Možnost studovat na vysokých školách mají samozřejmě i osoby se zrakovým postižením, které složily maturitní zkoušku, ať už na středních školách pro zrakově postižené, nebo na běžných středních školách. V České republice neexistují vysoké školy, které by se specializovaly na přípravu studentů se zrakovým postižením, nicméně na některých školách byla zřízena podpůrná centra, která pomáhají při zvládnutí studia studentů se zdravotním postižením.

V posledních letech se zvyšuje počet vysokoškolských studentů se zrakovým postižením i počet oborů, které studují. Při volbě studijního oboru je důležité zohlednit nejen zájem a studijní předpoklady uchazeče, ale také vhodnost oboru s ohledem na typ zrakového postižení a možnosti jeho dalšího uplatnění po ukončení studia. Navzdory značnému rozvoji tyflotechniky, která usnadňuje osobám se zrakovým postižením přístup k informacím, je studium pro osoby se zrakovým postižením mnohem obtížnější než pro osoby bez postižení. Výše zmíněná podpůrná centra jsou jednou z vhodných forem, které mohou být nápomocny při řešení situací, které mohou nastat.

Vysoké školy by měly upravit podmínky pro přijímání studentů tak, aby odpovídaly potřebám uchazečů - prakticky to znamená například úpravu přijímacích testů do elektronické podoby, tisk v Braillově písmu nebo ve zvětšené podobě, případně adekvátní prodloužení doby na odpovědi. V průběhu studia a mimo jiné i u studentů

¹² LUDÍKOVÁ, Libuše. *Special education for the visually impaired*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, překlad vlastní, s. 70.

se zrakovým postižením je třeba zajistit texty upravené podle typu zrakové vady, adekvátní technické zázemí a poskytnutí odborných konzultačních služeb.¹³

1.4. Historie Braillova písma

Louis Braille, který byl od tří let slepý, se stal v roce 1819 žákem pařížského Institution Nationale des Jeunes Aveugles. Od roku 1828 až do své smrti zde působil jako profesor. Byl také varhaníkem pařížského kostela. V roce 1829 vymyslel hmatový systém vyjadřování hudebního zápisu i literárního textu pomocí teček vyražených do silného tuhého papíru, které se daly rozluštit hmatem.

Původcem myšlenky reliéfních teček byl francouzský důstojník Charles Barbier, který v letech 1819-1825 vynalezl důmyslný systém reliéfních teček, jímž bylo možné zaznamenávat řeč. Vynalezl také rámeček a reliéfní šídlo, které umožňovaly nevidomým psát tímto systémem, ale přestože jeho metoda nepochybně zavedla (v základní podobě) určité nové a vědecké principy, které se staly základem toho, co je dnes známo jako „*Braillovo písmo*“, jeho reliéfní znaky byly složité, obtížně rozluštitelné a nesrozumitelné. Každý znak byl odvozen ze vzoru dvanácti bodů uspořádaných do dvou svislých sloupců po šesti a obrys byl příliš dlouhý, než aby se vešel pod špičku prstu. Louis Braille tuto nevýhodu překonal zmenšením buňky na dva sloupce po třech bodech. Tím, že tuto metodu použil i na notový zápis, se stal prvním, kdo umožnil nevidomým, aby si sami zapisovali noty.¹⁴

Braille se nedožil všeobecného přijetí principů svého systému, jeho metoda byla totiž oficiálně přijata až v době jeho smrti, poté následovalo její rychlé přijetí v Evropě a Americe. Mezitím John Alston vydal Hudební katechismus s melodiemi pro nevidomé, po němž následoval Výběr skotských písní.

V roce 1868 založil Dr. T. R. Armitage, který byl sám nevidomý, Britskou a zahraniční asociaci nevidomých v Londýně (nyní Královský národní institut nevidomých), která se spolu se svými nevidomými kolegy v radě pustila do zkoumání různých metod ražení čtecích materiálů pro nevidomé, a nakonec se rozhodla přijmout Braillov systém. V roce

¹³ LUDÍKOVÁ, Libuše. *Special education for the visually impaired*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, překlad vlastní, s. 72.

¹⁴ Braille notation [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000003814?rskey=CiChxV&result=1>, překlad vlastní.

1871 vydala Britská a zahraniční asociace nevidomých krátký „klíč“ k Braillově notaci, údajně první publikovaný výklad v jakémkoli jazyce.¹⁵

1.5. Konzervatoř Jana Deyla

Z důvodu nedostatečné péče o zrakově postižené, vznikla na začátku 19. století škola, která měla za cíl komplexní zaopatření zrakově postižených dětí. Byla pověřena komise s úkolem vytvoření základních stanov. MUDr. Jan Deyl, pedagog a významný český oftalmolog, po kterém je konzervatoř pojmenována, byl v čele této komise. První žáci byli přijati v roce 1910. Původně se škola nazývala „Deylova výchovna slepých“ a později „Deylův ústav pro slepé“. Škola se dodnes nachází v barokním paláci a původním sídle Straků z Nedabylic na Maltézském náměstí. Ze začátku bylo cílem poskytnutí základního vzdělání a příprava žáků na běžný život. Později se začala vyučovat i hudba, také obor ladění klavírů a vznikla tzv. „Domovina pro slepé“ – dílna, ve které měli bývalí žáci školy možnost pracovat a ubytovat se zde. Důležitý okamžik v historii vzdělávání nevidomých hudebníků nastal v roce 1931, kdy vznikla „Soukromá hudební škola pro nevidomé“.¹⁶ „Do prvního ročníku nastoupilo 49 žáků, kteří se věnovali hře na klavír, housle, varhany a lesní roh. Úspěch hudební výchovy Deylova ústavu dokumentuje také fakt, že pedagogický sbor hudební školy postupně rozšiřovali jeho bývalí žáci.“¹⁷ Druhá světová válka však pozastavila vývoj školy, ale díky obětavosti učitelů a osob spojených s touto školou se činnost podařila udržet přes celé období války.¹⁸

V říjnu, roku 1948 byl Jan Drtina jmenován ředitelem. Tento nevidomý pedagog je úzce spjatý s historií školy. Během následujících let došlo k několika událostem, od ekonomických a politických problémů, až k vzniku „Konzervatoře a ladičské školy Jana Deyla“ v roce 1992. Nyní škola nese název „Konzervatoř a střední škola Jana Deyla, příspěvková organizace“.¹⁹

¹⁵ Braille notation [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z:

<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000003814?rskey=CiChxV&result=1>, překlad vlastní.

¹⁶ KLOUB, P., K. KOŠČÍKOVÁ, M. KOZINOVÁ a L. VYTLAČIL. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910-2015*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015, s. 9.

¹⁷ KLOUB, P., K. KOŠČÍKOVÁ, M. KOZINOVÁ a L. VYTLAČIL. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910-2015*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015, s. 9.

¹⁸ KLOUB, P., K. KOŠČÍKOVÁ, M. KOZINOVÁ a L. VYTLAČIL. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910-2015*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015, s. 9.

¹⁹ KLOUB, P., K. KOŠČÍKOVÁ, M. KOZINOVÁ a L. VYTLAČIL. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910-2015*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015, s. 10.

2. Hudební vzdělávání zrakově postižených klavíristů

Tato kapitola informuje o vzdělávání zrakově postižených klavíristů, zejména s ohledem na jejich specifické potřeby a poskytne základní teoretické znalosti dané problematiky.

Zrakově postižené dítě má v určitých směrech zvláštní nároky, které plynou z jeho handicapu. Pokud bude zrakově postižené dítě vedené správným způsobem, může dosáhnout stejných výsledků jako vidomí žáci. Stejně jako u vidících je však jejich hudební vývoj zcela individuální a závisí na mnoha faktorech.

2.1. Hudební vzdělávání nevidomých

Přes všechny pokroky v lékařské vědě je v populaci stále část mladých lidí, kteří jsou zrakově postižení. Jejich výchova a vzdělání by měly být vedeny tak, aby se mohli věnovat svým jedinečným zájmům a talentům a je důležité jim připravit cestu k začlenění se do společnosti. Existuje spousta výzkumů založených na praxi, která to potvrzuje. Dokonce i nejrozvinutější země mají problémy se zaměstnáváním osob s těžkým zrakovým postižením. Je náročné najít nové perspektivy, protože tradiční řemesla a profese, které tito lidé kdysi vykonávali, nevyhnutelně mizí. Mnoho nevidomých je bezpochyby schopno se vzdělávat v oborech, které jsou poměrně obtížné. Najít příležitosti k uplatnění jejich studia v praxi však může být mnohdy nesnadné.²⁰

Jedna konvenční oblast je však stále plně relevantní a dostupná. Jedná se o oblast hudební kultury, která již dlouho poskytuje nevidomým lidem možnost seberealizace. Lidé s různou úrovní hudebního talentu mají v tomto odvětví možnosti, protože je zde k dispozici celá řada profesí. Získání potřebného stupně vzdělání je však jedinou podmínkou, kterou je třeba splnit v jakémkoli oboru. Základní stupeň komplexní a kvalitní přípravy jsou podmínkou pro úspěšné studium. Požadavky na přijímací zkoušky na umělecké školy jsou velmi přísné. Z toho vyplývá, že jak z hlediska obsahu vzdělávání, tak z hlediska metodického přístupu by výuka hudební výchovy měla být od začátku rozvoje na co nejvyšší možné úrovni. To znamená, že ji musí vést odborně kvalifikovaný učitel. Není dobrý nápad, aby výuku vedl někdo, kdo umí jen hrát na hudební nástroj a nemá potřebnou erudici v tomto oboru.

²⁰ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 5.

Ani ten nejzapálenější a nejuvědomělejší amatérský hudebník by nemohl dosáhnout zamýšlených výsledků ve vzdělání zrakově postižených.²¹

2.2. Základní metodika vedení zrakově postižených klavíristů při výuce

V moderní hudební praxi se nejčastěji používají klávesové nástroje. Mezi ně patří kromě klasického klavíru také varhany, digitální klavíry a keyboardy. Vzhledem k tomu, že se hra na klavír doporučuje jako doplněk ke hře na jednohlasé nástroje, nebo například ke zpěvu, má klavírní oddělení na základních uměleckých školách zpravidla nejvíce žáků.

Pro nevidomé je studium klavíru značně obtížné. To platí zejména v případě, že si student hru na klavír určí jako svou hlavní oblast studia. Úspěšné osvojení tohoto nástroje vyžaduje vyvinuté motorické schopnosti, prostorovou představivost a další důležité předpoklady.

Při práci s nevidomým žákem je nejlepší začít výuku hrou bez not. I když má jen základní znalosti hudební teorie, pomůže mu to co nejrychleji se seznámit s klaviaturou, pochopit základní technické pojmy a začít hrát. Klavírní skladby se v Braillově písmu zaznamenávají poměrně obtížně. Proto je ideální začít s dětskými říkadly, písničkami a všemi jejich variacemi. Podle individuálních schopností každého žáka se postupně zavádí i transpozice a hra z not.²²

Žák se může například učit specifická cvičení podle sluchu a také kratší skladby, které mu pomáhají rozvíjet jeho technické schopnosti, a zároveň s tím, se může učit jednoduchá cvičení z not, pokud je již schopný číst v Braillově písmu.²³

2.2.1. Orientace na klaviatuře

Pro nevidomého začátečníka může být orientace na klaviatuře, především u klavíru, který má nejširší tónový rozsah, určitým problémem. Malé dítě si nedokáže okamžitě představit celý nástroj vzhledem k obrovskému počtu kláves, oktáv a celkovému rozsahu nástroje.²⁴

Žák se proto musí nejprve seznámit s klaviaturou, s rozmístěním jednotlivých skupin černých kláves a s rozmístěním základních tónů ve vztahu ke skupinám černých kláves. Malé

²¹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 5.

²² JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 45

²³ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 45.

²⁴ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 45.

dítě může při takové orientační prohlídce klaviatury stát nebo chodit, zkoušet hrát nízké a vysoké tóny, hledat stejné tóny v jiných oktávách atp. Vhodné je také zařadit některé hry a cvičení, jaké lze najít například v úvodu *Evropské klavírní školy Fritze Emonse*. Výsledkem bude, že u dítěte zmizí obavy z velkého počtu kláves a dojde u něj k větší pohybové volnosti. Při hře je též přirozené používat obě ruce.²⁵ Nevidomému pro orientaci na klaviatuře zbývá jen hmat a sluch. Není schopen, tak jako vidomý, kontrolovat své počínání při hře zrakem. Tím se pro nevidomého stávají tyto způsoby orientace těmi nejdůležitějšími. Zvláštností je, že již od začátku výuky na klavír nevidomí nazývají klávesy jako černé a bílé, i když to pro ně je nejasné pojmenování a větší smysl by dávalo černé klávesy nazývat vystouplými.²⁶

Na začátku výuky hry na klavír se běžně používá portamentový úhoz jedním prstem, nebo se pro větší sílu spojí dva prsty a zapojí se váha celé ruky. Později se při hře využívá stejná technika, se zapojením všech prstů. Tímto způsobem se děti učí první technická cvičení, která se ve velké míře opírají o přenos paží a o písň. U nevidomých tento způsob výuky však není vhodný. Aby se byli schopni orientovat na klaviatuře, je potřeba začít na menším prostoru.²⁷

Pomocníkem při výuce jsou říkadla, která student melodizuje a použije u nich pouze nejsilnější prsty - palec, ukazováček, prostředníček, a to nejlépe po jednom prstu opakovaně tak, aby mohl uvolnit paži, ponořit se do kláves a použít úhoz portamento. Okamžité zapojení všech prstů by mohlo vést ke zbytečnému ztuhnutí celé ruky, především při hře v legatu.

Po osvojení hry třemi prsty je čas se přesunout ke hře celou rukou. Využijeme k tomu pětitónové lidové písň, které transpozicí posouváme po všech tóninách, aby si žák zvykl na jinou polohu ruky. Je velmi důležité, aby si zapamatoval všechny tvary a z toho důvodu je potřeba se posouvat velmi pomalu a další transpozici provést až potom, co má žák naprostou jistotu, že si tvar zafixoval.²⁸

Poté, co žák bude tímto způsobem připravený, přejdeme ke hraní všemožných cvičení a krátkých skladeb. Ze začátku je vhodnější ponechat ruce v jedné poloze, ale později

²⁵ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 46.

²⁶ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 121.

²⁷ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 46.

²⁸ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 46.

by se na každé cvičení měla měnit. A to z toho důvodu, aby se žák učil sám nacházet vhodný tvar a umístění ruky na klaviatuře.²⁹

Pro dobrou orientaci na klaviatuře je důležité, aby se žák posadil pokaždé na stejné místo. Pedály jsou pomůckou při hledání středu klaviatury. Díky správnému posazení si žák vybaví, jaké oktávy se nachází před ním a jaké u pravé i levé ruky.

Další naprosto zásadní schopnost k dosažení orientace na klaviatuře je zapamatování vzdálenosti ruky při držení různých akordů či intervalů ve spojení s prstokladem, který je velmi důležitý. Základem je pětiprstová poloha, od které se odvíjí další zafixování - sexta, až oktáva. Při hraní složitějších melodií si žák musí stále uvědomovat pozici ruky a prstů v jejich novém postavení. Žák také musí odvozovat od předešlých hmatů a časem dojde k tomu, že vzdálenosti tónů/intervalů bude mít zafixované a zautomatizované.³⁰ „*Nevidomým působí problémy s orientací zejména skladby, ve kterých se mění současně poloha obou rukou. Začátečníkům je proto třeba zadávat takové skladby, které jim umožní soustředit se v jednom okamžiku vždy pouze na změnu polohy jedné ruky.*”³¹ Problematiku skoků nevidomý řeší letným dotykem černých kláves, případně tím, že má právě zafixované hmaty. Stejným způsobem se řeší i křížení rukou.³²

2.2.2. Problematika klavírní techniky

Způsob výuky je u nevidomých potřeba upravit i u dalších technických problémů. Při práci na staccatu a odtazích nemůžeme po začátečníkovi požadovat více pohybu, než je skutečně nutné. Žák musí být učitelem veden tak, aby si vypracoval dokonalou artikulaci, a přitom co nejméně oddaloval ruku a paži od kláves. Ruka musí být po staccatovém úhozu umístěna do výchozí polohy tak, aby prsty mohly opět navázat kontakt s klávesami a udávat směr další hry. Pouze velmi zkušený žák dokáže hrát staccato plynule a bez kontrolních pohybů.

Aby se žák vyhnul přehmatávání a nečisté hře, nesmí být prsty střídající se na jedné klávese při použití repetiční techniky příliš daleko. Tuto techniku musí nevidomý cvičit pomalu a po delší dobu, aby si ji dostatečně osvojil.

²⁹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 46.

³⁰ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 47.

³¹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 47.

³² JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 47.

Pří nácviku dvojhmatů je vhodné se vyvarovat náročnějších rytmů, které by akorát žákovi odváděli pozornost a soustředit se například na tercie, které bude zkoušet hrát hned vedle sebe, aby nemusel zdlouhavě hledat pozici na klaviatuře.

Problematická poloha může být například při překřížení rukou a hraní s nezvyklým postavením ruky, na které žák není zvyklý. Jistoty v tomto případě dosáhne trpělivým opakováním a nacvičováním.

Obecně, při nácviku dalších technických prvků platí, že žák musí co nejdříve vrátit ruku do kontaktu s klávesami, například u staccata, či odtahů. Základem totiž je, aby se nevidomý žák stále dokázal bez potíží orientovat na klaviatuře. Učitel tak musí upravit způsob a metodické vedení, které je běžně u žáků bez zrakového postižení značně rozdílné.³³

Žákova vnitřní představa a plynulost hry se rozvine a zlepší postupem času, kdy bude zkušenější. S tím souvisí to, že se již nebude nucen plně soustředit pouze na orientaci a polohu ruky, ale i na výraz a tvoření hudby.³⁴ „*Hra akordů vytváří pro orientaci na klávesnici významnou oporu, a to charakteristickým tvarem jejich jednotlivých obrátů v kombinaci s různě umístěnými černými klávesami. Letmé nahmátnutí konkrétních akordů může žákovi pomoci hrát s jistotou melodie složené z větších kroků, nebo také nalézt a zafixovat novou pozici ruky při některých skocích a výměnách poloh.*”³⁵

Složitější je nácvik akordů jdoucích za sebou. Žák by měl postupovat stejným způsobem, jako u nácviku dvojhmatů - vyhnout se přílišnému vzdalování ruky od kláves, nacvičovat v pomalém tempu a využívat přehmatávání do následující polohy akordu.³⁶

K složitějším technickým problémům a jejich nácviku se přirozeně dostaneme postupem času, kdy si nevidomý žák bude jistý v základech a dosáhne jisté úrovně, která mu dovolí se posunout dále. Každý žák má individuální dispozice a je nutné k tomu přihlížet, vybírat skladby, na kterých se naučí nové prvky. Také je nutná představivost učitele při popisování a vysvětlování nových prvků.

³³ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 48.

³⁴ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 49.

³⁵ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 49.

³⁶ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 49.

Pohyb může být pro vidící při hře na klavír prostředek k vyjádření vztahu ke skladbě, k publiku, i momentálního rozpoložení a stavu mysli. Pohyb nevidomých klavíristů při hře, je na rozdíl od vidících odlišný. Mohou tím totiž zdůrazňovat i svůj momentální emoční stav. Pohybový projev bývá u nevidomých strohý a úsporný. Po zvládnutí orientace ve skladbě je příhodné žáka naučit procítit pohyby, sloužící k větší plynulosti hry a ucelenosti fráze. Učitelem by měl být veden k rozeznání kvality tónu zahráným různými způsoby a k správnému použití celé paže při hře. Žák však musí sám přijít na to, jak jeho pohyb ovlivňuje tón, že je důležité mít vnitřní představu a promítnout ji do samotného hraní.³⁷

2.2.3. Důležitost vnitřních představ a čtení not

Učitel by také měl umět vyvolat v žákově mysli určité představy, vedoucí k zdokonalení přednesové stránky. Děti běžně k vytvoření konkrétního výrazu potřebují kromě slovního popisu i názornou ukázkou od učitele. U nevidomých je pochopitelně nemožné, aby využívali zrakového vjemu, a proto učitel musí využít fantazii a kreativitu k vysvětlení výrazu skladby. Při přechodu na hru z not je důležité vzít v úvahu nejen žákův věk a jeho schopnosti jak teoretické, tak praktické, ale i jeho úroveň znalosti Braillova písma. Vhodné je, aby žák měl někoho, kdo mu bude schopný pomáhat s domácí přípravou.³⁸

Výběr prvních skladeb studovaných z not by měl být postaven na přehlednosti textu, logickém prstokladovém postupu a celkově dobré možnosti orientace ve skladbě. Samozřejmě záleží na úrovni a nadání každého individuálního žáka. Naopak bychom se ze začátku měli vyhnout skladbám se skoky a křížením rukou, které se na mnoha uměleckých školách využívají, protože pro nevidomého žáka by to při jeho vývoji bylo spíše překážkou.³⁹ „Žák potřebuje zřetelná a jednoduchá pravidla pohybu po klaviatuře.“⁴⁰

Kvantita cvičení by tedy v počáteční fázi měla být větší, zatímco obtížnost menší. Vhodné je vybírat cvičení s omezeným počtem tónů, na kterých se staví v celém jeho průběhu (pětiprstová poloha), díky čemuž se žák může hlouběji soustředit na tvorbu tónu, prstoklady,

³⁷ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 50.

³⁸ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 51.

³⁹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 51.

⁴⁰ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 51.

rytmus, koordinaci atd. Skladby psané v Braillově písmu jsou k dispozici v knihovnách mnoha škol.⁴¹

2.3. Příprava zrakově postižených žáků na vystoupení

2.3.1. Veřejné vystoupení

Pro žáky s postižením zraku má vystoupení na veřejném koncertě velký význam. Dokazuje, že mu jeho učitel důvěřuje a zároveň, že žák dokáže samostatně zahrát skladbu. V případě úspěchu má pozitivní vliv na jeho jistotu a sebevědomí.

K vypěstování určité schopnosti se přizpůsobovat psychické zátěži je vhodné, aby žák vystupoval na různých koncertech co možná nejčastěji. Samozřejmostí je důkladná příprava repertoáru, aby působil přirozeně a byl si jistý ve všech ohledech. Teprve po té pro něj veřejná vystoupení budou přínosem.⁴²

Odkládání veřejného vystoupení na dobu, kdy bude z žáka pokročilejší klavírista není vhodné. Nejde pouze o představení jeho hry, ale také o určitý výchovný význam. Žák nemusí ihned začít vystupovat sólově, může ho doprovodit učitel například v čtyřruční hře, kdy představí jednoduchou skladbu.

Je důležité vybrat takovou skladbu, která je přitažlivá a zároveň hratelná i u pokročilejších žáků. Výběr repertoáru by měl být vždy výhradně v kompetenci učitele, protože právě on je nejlépe kvalifikován k tomu, aby posoudil žákovy silné stránky a nedostatky v jeho hře. Výjimkou jsou soutěže, kde jsou povinné skladby předem určené.⁴³

2.3.2. Motivace žáků

Při přípravě na veřejné vystoupení je zásadní motivace dítěte. I v případě jednoduché skladbičky je třeba tuto příležitost vnímat jako možnost předvést své schopnosti a také jako příležitost k poznání, že je možné posluchače zaujmout uměním. Před vystoupením je třeba pečlivě sledovat duševní stav dítěte, zejména, pokud se u něj v minulosti vyskytla labilita.

Skladba musí být samozřejmě usazená, což znamená, že ji žák zvládá jak technicky, tak paměťově. Dbáme na to, aby žák nehrál jen nacvičenými pohyby a mechanicky,

⁴¹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 52.

⁴² JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 63.

⁴³ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 63.

ale aby hru vnitřně sledoval. Pro předcházení paměťových výpadků je důležité rozdělit skladbu na menší části, které bude žák schopen zahrát odděleně a bude znát jejich posloupnost.

Užitečné je si skladbu zahrát před koncertem “nanečisto”, třeba před jiným učitelem, nebo žáka při výkonu nahrát, což mu navodí podobný pocit, jako při vystoupení.

Orientace na klaviatuře podle sluchu je zlovykem některých malých nevidomých klavíristů. Před začátkem vystoupení stisknou několik náhodných kláves, aby si byli jisti, že najdou úvodní tóny. Tomuto způsobu je potřeba předcházet pomocí důsledného nácviku hmatové orientace na klavíru.⁴⁴

2.3.3. Znalost prostoru

Pohyb nevidomého žáka po podiu je důležitým faktorem pro celkový dojem. Při příchodu i odchodu z podia žáka doprovází jeho průvodce. Je důležité, aby se seznámil s podiem, jeho rozlohou a tvarem, s pozicí různých předmětů v prostoru, zejména těch, kolem kterých se bude pohybovat. Učitel žákovi ukáže, kde se nachází klavír, vyzkouší si stoličku, popíše mu, jakým směrem bude sedět publikum.

Ani ve známém prostředí by se zrakově postižený žák neměl pohybovat bez doprovodu průvodce. Předejde se tím případným nepříjemným střetnutím s předměty, či dokonce poškození nástroje. Při příchodu k nástroji žákovi stačí položit ruku na okraj klaviatury.

Pro představu žáka je dobré ho seznámit s kompletním prostorem sálu, včetně výzdoby a vybavení. Rozvíjí se tím jeho představivost a vnímání plochy kolem něj.

V případě žáků, kteří částečně vidí je potřeba předem prokonzultovat vhodné nasvětlení klavíru, aby se předešlo oslnění, nebo například zmatení schopnosti orientace kvůli stínům na klaviatuře.

Dalším důležitým faktorem je akustika sálu. U zrakově postižených hraje ještě významnější roli. Samozřejmostí před vystoupením je vyzkoušení klavíru a s tím spojené vnímání zvuku v sále. Interpreta může akustika motivovat a inspirovat k lepšímu výkonu ale zároveň vyrušovat, v případě, že není vhodná. Hru je nutné přizpůsobit každému prostoru zvlášť.⁴⁵

⁴⁴ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 64.

⁴⁵ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 65.

„Veškeré úsilí (pedagoga i žáka), vynaložené na přípravu veřejného vystoupení, by mělo směřovat k oboustrannému pocitu dobře vykonané práce a radosti z předvedeného výkonu.“⁴⁶

2.4. Hraní a nácvik skladeb podle sluchu

Někteří lidé si myslí, že se zrakově postižení muzikanti dokážou naučit skladby jen podle sluchu. Odposlech ale neodhalí, jaké mají být použity prstoklady, jaké je správné vedení hlasu, nerozlišuje pomlky od artikulace a v případě agogiky se nedá se určit, zda se jedná o individuální přístup interpreta, nebo je tak opravdu předepsaná v notách.

Braillův notopis a jeho dokonalá znalost je proto nezastupitelnou schopností všech nevidomých klavíristů. Bez znalosti Braillova písma si žák například nedokáže při domácí přípravě ověřit, zda skladbu studuje správně a tím dochází k omezení jeho rozvoje, týkajícího se samostatnosti, či vlastní iniciativy. Také není schopný se samostatně naučit další část skladby.⁴⁷

Neduhem, spojeným s neustálou potřebou lpění na učiteli, či dospělém, který mu asistuje při nácviku je ztráta jeho aktivního přístupu a přerod do celkové pasivity a pohodlnosti, nejen, co se týče hry na klavír.

Z toho vyplývá, že by počáteční fáze učení pouze z odposlechu měla být co možná nejkratší. Přejít na čtení a využívání Braillova písma musí být pozvolný a přiměřený.⁴⁸

2.5. Braillův notopis

Bodový notopis je jako běžný text psaný do řádků, do kterého je převedena grafická forma klasické notace. V notopisu se používají všechny znaky Braillova písma, ale s úplně jiným významem. 64 různých kombinací šesti bodů by pro psaní not nestačilo, z tohoto důvodu mají bezmála všechny znaky, s ohledem na souvislost, několik různých účelů. Znaky mohou

⁴⁶ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 66.

⁴⁷ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 67.

⁴⁸ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 67.

být využívány v kombinacích, nebo samostatně.⁴⁹ Ukázka Braillova notopisu je součástí Přílohy č. 6.

2.5.1. Složitost Braillova notopisu

Až do poloviny 19. století nebyla pro zrakově handicapované muzikanty žádná možnost psaní, tisknutí a ani čtení not. Z výzkumu, který vedl PhDr. Josef Smýkal vyplývá, že tento způsob notace a práce podle něj je velmi náročný. Stejně jako u vidomých žáků, i nevidomým se zlepšuje schopnost čtení not souběžně s vývojem hudebnosti a schopnosti hry na nástroj. Ale nepoměr složitosti Braillova notopisu oproti běžnému černotisku je nutí se učit každý jeden znak zvlášť a musí procvičovat chápání jejich vzájemných vztahů.⁵⁰

Vzhledem k tomu, že Braillova hudební notace nemá charakter grafu tak, jako černotisk, nemůže být podstatou pro vznik hudebních představ. Braillova notace je zapsána pouze na jednom řádku, kde se hned za sebou píšou znaky, složené ze šesti bodů. Není možné ani dodatečně vpisovat poznámky. Na jednom řádku se nachází nejen noty, ale také znaky pro agogiku, dynamiku, prstoklady - tím je způsobeno to, že je zápis melodie přerušován. Mezi další znaky patří hlasová znaménka, znaky pro intervaly a pro určení v jaké oktávě se zápis nachází.⁵¹ „V tomto jednolitěm proudu jsou umístěny všechny znaky potřebné pro zapsání jakéhokoliv hudebního díla. Podívejme se na černotiskový záznam a snažme se všechny vertikální vztahy vyjádřit v horizontále.”⁵² Teprve poté nám dojde, že to působí až nerealizovatelně. Pro nevidomé muzikanty je však jedinou možností, jak číst noty, právě naučit se dokonale používat systém Braillova notopisu. Noty v černotiskovém záznamu jsou vlastně dokonalým grafem, který nám vizuálně předá i abstraktní vztahy. K zápisu not, tak jak je známe nyní jsme také docházeli po celá staletí. Hra z listu je jednou z věcí, kterou nevidomí dokonale ovládají a spouště vidomým tato schopnost chybí.⁵³

⁴⁹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 69.

⁵⁰ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 124.

⁵¹ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 125.

⁵² SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 125.

⁵³ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 125.

2.5.2. Notový text – technika čtení

Nevidomí, narozdíl od vidomých žáků nemohou noty číst a vnímat jako celek, kde při prvním pohledu vidí, kam se vyvíjí melodie, jestli jsou ve skladbě skoky, kroky, či souzvuky a podobně. Musí naopak precizně číst a učit se všechny znaky zvlášť a sami vyhodnotit souvislosti mezi ostatními znaky. Způsob, jakým nevidomí žáci nacvičují skladbu se samozřejmě liší podle toho, zda už jsou v pokročilejším stádiu nácvičku a znají souvislosti, nebo s nácvičkem teprve začínají a musí postupovat pečlivě a pomalu.

Čtení z not je možné několika způsoby, jednou rukou, oběma rukama, zkrátka podle toho, jaké žák má aktuální pracovní podmínky. Jistota a rychlost čtení je dána faktory, jako jsou například velikost papíru, objemnost svazku, umístění.

Čtení oběma rukama je základním způsobem, jaký nevidomí využívají. Prsty mají svou určitou úlohu, kdy některé sledují řádek a jiné se soustředí na rozpoznání znaků. Výhodou a důležitou schopností je čtení jen levou, nebo jen pravou rukou. Díky tomu je žák schopen skladbu nacvičit mnohem rychleji, protože není neustále nucen odkládat noty a může tím docílit, kromě pohodlnosti, také větší plynulosti učení.⁵⁴

Čtení Braillova notopisu jednou rukou je však velmi náročná disciplína, zejména pro žáka, který je vyhraněný pravák, či levák. V takových případech musí učitel být trpělivý a žáka přesvědčovat o důležitosti této schopnosti. Při nácvičku skladby noty bývají položené na kolenou žáka a odkládá je až při hře celé skladby, nebo delších částí.⁵⁵

2.5.3. Hudební nauka

Braillův notopis je přirozeně zásadní i v souvislosti s hudební naukou, která je úzce svázaná s hrou na klavír. Zrakově postižení žáci nemohou navštěvovat běžné hodiny hudební nauky, protože mají zcela odlišné požadavky a způsob práce. Proto je nutné tento předmět žáky vyučovat individuálně s někým, kdo umí Braillovo písmo a ovládá běžný notopis. Není nutné, aby tento člověk byl zběhlý v notopisu nevidomých, stačí se pouze řídit učebnicí a kontrolovat žákovu práci.⁵⁶

⁵⁴ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 73.

⁵⁵ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 74.

⁵⁶ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 68.

2.6. Nácvik skladeb

Nevidomí se učí skladby zcela jiným způsobem než vidomí žáci. Při hledání konkrétního místa musí projít souvislou řadu znaků a rozpoznat každý jednotlivý prvek - notu, rytmickou hodnotu... U vícehlasých nástrojů souzvučky a akordy sestavují podle intervalů. Žák si tímto vytvoří představu o určitém úseku, o stavbě celé skladby a následným nácvikem ji zdokonaluje. Postup je tedy následující: přečtení zápisu, zapamatování a teprve poté zahrání určitého úseku. Pravidelnost je v tomto případě zásadním faktorem úspěšného nácviku skladby. V případě, že by žák necvičil pravidelně každý den, tak by s velkou pravděpodobností naučený úsek zapomněl.⁵⁷

2.6.1. Problematika nácviku a domácí příprava

Part levé a pravé ruky se ze začátku nácviku hraje odděleně, učitel s žákem může hrát druhou ruku a tím mu pomoci k vytvoření konkrétní představy skladby. Problém může nastat v komunikaci učitele a žáka z důvodu odlišného zápisu, pokud učitel není schopen číst Braillov notopis. Pro nevidomého žáka je totiž mnohem zdlouhavější a složitější najít a přečíst v bodovém zápise určitý úsek skladby. Proto je vhodné, aby učitel znal minimálně základy bodového notopisu. Překážku může způsobit také používání jiného notového vydání. Z tohoto důvodu je nutné černotisk a bodový výtisk porovnat a zjistit, zda se neliší.⁵⁸

Stejně jako v případě vidících žáků, i u nevidomých je naprosto zásadní kvalita domácí přípravy. Žák musí vědět, jak správně postupovat, jak nacvičovat problematičtější místa. Z tohoto důvodu je přínosné hodinu klavíru jednou za čas koncipovat, jako domácí přípravu, aby se učitel ujistil o správnosti žákova přístupu.⁵⁹

2.7. Sluch a jeho kompenzační úloha

Sluch má již od momentu ztráty zraku kompenzační úlohu v některých oblastech zrakového vnímání. Zvuky, které slyšíme v našem okolí mají své hudební složky, rytmus, barvu, určitou intonaci. Pro nevidomého je modulační faktor zvuků a řeči mnohem více důležitý než

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 75.

⁵⁸ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 77.

⁵⁹ JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 79.

pro vidícího, protože je jeho základním, primárním signálem. V počátečním rozvoji dítěte tak zvuky a jejich vnímání zásadně ovlivňují rozvoj zejména tónové citlivosti. Na druhou stranu, z důvodu ztráty zraku se u dítěte nemohou plně vyvinout ostatní hudební schopnosti, také důležité pro činnosti spojené s hudbou.

Nevidomé dítě je mnohem citlivější na barvu hlasu, změny v intonaci, v modulaci, více vnímá zvukové odstíny a vzájemné vztahy mezi slyšenými tóny. K hlubokému vnímání hudby tedy zrak nepotřebují. Avšak názory, že díky ztrátě zraku jsou nevidomí jedinci lépe soustředěni na hudbu, protože je nerozptyluje světlo a okolní vizuální faktory jsou nepravdivé.⁶⁰

Mimořádné schopnosti hudebníků, jen z důvodu jejich zrakovému postižení jsou překonané a můžeme tato tvrzení odmítnout. Vnímání hudby vidícími a nevidomými je však rovnocenné, protože nevidomí jsou schopni si vytvářet přímé hudební představy, které sice mají určitá specifika, ale přímý vliv na hudební abstrakce nemají.⁶¹ „Protože nevidomý může hudbu vnímat jako umění, může ji i umělecky dotvářet a přetvářet. Není ochuzen při uměleckém ztvárnění hudebního díla, které se zabývá jenom hudebním obsahem.“⁶²

To, že se některé smysly zdokonalují, z důvodu ztráty zraku je sice všeobecným míněním, ale není to akurátně vyjádřeno. Dochází ke zdokonalování psychického zpracování vjemů zbylých smyslů, ale ne přímo fyziologie vnímání. Ztráta zraku mění poznání racionální, smyslové i praktické. Nelze říci, že dochází ke zhoršení celého poznávacího procesu, pouze ke kvalitativním změnám. Nevidomí však poznávají konkrétněji složku tvarovou a zvukovou.⁶³

2.8. Hudební improvizace

Improvizace populárních skladeb a melodií je mezi zrakově handicapovanými dětmi velmi oblíbená a rozšířená. Oblíbenost improvizování má spojitost se zvláštnostmi hudebního poznávání. U vidomých muzikantů není sebemenší problém sehnat notový materiál k jakékoliv oblíbené melodii, či písni a pasivně se ji naučit přímo z not. U nevidomých tato možnost evidentně odpadá. Samozřejmě je možnost si nechat noty přepsat do Braillova písma.

⁶⁰ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 71.

⁶¹ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 72.

⁶² SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 72.

⁶³ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 73.

notopisu, ale jedná se o poměrně zdlouhavou a nákladnou metodu. Když nevidomého zaujme melodie v rádiu, v televizi, na internetu, naučí se ji odposlechem. Dá se tedy říci, že nákladnost a zdlouhavost přepisu do notopisu nevidomých má pozitivní vliv na jejich schopnosti improvizace a hudební tvořivost.

Čtyřruční hra je u nevidomých klavíristů také oblíbeným způsobem obohacení jejich hudebního studia. Rozvíjí tím svou praktickou pohotovost a rozvíjí tónovou citlivost. Ne každý pedagog však rozvíjí a podporuje tyto činnosti. Někteří pedagogové mají strach například z nedostatečně velké hudební hodnoty u písní, nebo se bojí jejich textů. Ani zakazování poslechu populárních písní není ničím neobvyklým. S tím se osobně setkal PhDr. Josef Smýkal a jeho kolegové v praxi, při vědeckém výzkumu.⁶⁴

Je důležité a vhodné pomýšlet na budoucí využití takto nabytých schopností v běžné hudební praxi, zejména v pozdějším věku. Schopnost improvizace populárních, či lidových písní a různých oblíbených melodií je na základních uměleckých školách velmi oceňována. Zejména proto, že ne každý učitel je improvizace schopný. *“Je v tom možno také spatřovat jednu z kompenzačních možností nevidomého učitele hudby. Může tak vyrovnat některé svoje nedostatky, které jsou důsledkem jeho zrakové vady.”*⁶⁵

⁶⁴ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 120.

⁶⁵ SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 121.

3. Pohled učitele a žáka

Cílem závěrečná kapitoly je poskytnout praktický pohled na danou problematiku. Snahou je dozvědět se a podat informace o skutečnostech, přímo z běžného života dotazovaných. Jedná se o pohled učitele a žáka, který pomůže celé téma doplnit a poskytne informace od vybraných respondentů a dokreslí tak celkový pohled na zpracované téma. Oslovil jsem dva respondenty. Prvním z nich je pedagog, vyučující hru na klavír na Konzervatoři Jana Deyla, s bohatými zkušenostmi s výukou zrakově postižených. Druhým pak samotný student KJD, jehož hlavním oborem je hra na klavír. Paní profesorka byla i mým pedagogem a student KJD byl mým spolužákem. S oběma respondenty probíhalo získávání informací na základě rozhovorů, u kterých byl pořízen zvukový záznam. Respondenti byli informováni předem o tématech (seznam okruhů k rozhovoru je součástí Přílohy č 2 a 3), která budou v průběhu rozhovoru zmiňována i to, že bude celý rozhovor pro tyto účely nahráván (Informovaný souhlas obou respondentů je součástí Přílohy 1). Rozhovor se nesl ve velmi přátelském duchu, vzhledem k tomu, že se s oběma respondenty znám osobně řadu let.

Vzhledem k citlivosti tématu i údajům, budou poskytnuty pouze takové informace, se kterými dotazovaní byli ztotožněni. Není náhodou, že jsou oba respondenti z Konzervatoře Jana Deyla, nejen, že tato konzervatoř byla i mým domovským vzdělávacím zařízením, ale jedná se o instituci, jejíž počátky sahají až do prvního desetiletí 20. století a primárně byla určeno pro vzdělávání zrakově postižených. Snaha o integraci, potažmo inkluzi však dělá z tohoto zařízení i skvělou vstupní bránu pro vzdělávání v oblasti hudby pro zdravé i s handicapem. Vzhledem k širokým možnostem vzdělávání osob s handicapem, je na každém, jaké možnosti svého vzdělávání si vybere a zda se přikloní například ke vzdělávání v oblasti hudby, pokud mu to jeho talent dovolí, které mu může následně přinést nejen širší pracovní uplatnění, ale především radost ze života.

3.1. Respondent č. 1 Pedagog Konzervatoře Jana Deyla

Prvním respondentem, kterého jsem oslovil z důvodu získání cenných informací je profesorka klavíru, paní PaedDr. Marie Wiesnerová. S paní profesorkou se pro účely rozhovoru setkáváme přímo na půdě KJD. Jak již bylo uvedeno výše, paní profesorku znám

z dob svého studia na KJD. Paní profesorka obdržela mailem okruhy, kterých se bude rozhovor týkat, a tak přecházíme plynule z jednoho tématu do druhého.

Okruh č. 1 Obecné informace

Paní profesorku žádám o základní informace, zejména informace k jejímu profesnímu vzdělávání. Paní profesorka PaedDr. Marie Wiesnerová žije v Praze, je vdaná, má dvě děti. Vystudovala ostravskou konzervatoř, se studiem vysoké školy začala v Bratislavě, na Vysoké škole múzických umění a v době revoluce přestoupila do druhého ročníku na Akademii múzických umění v Praze. Mezi profesory, kteří ji odborně vedli patří: Ivan Moravec, Boris Krajný a Květoslava Bilinská. V roce 2000 začala paní profesorka vyučovat klavír na Konzervatoři Jana Deyla v Praze a před osmi lety dokončila doktorské studium na vysoké škole v Prešově.

Okruh č. 2 Speciální zaměření na vzdělávání zrakově postižených

Mou snahou je zjistit, zda existuje studium, které připraví pedagogy na vzdělávání dětí se zrakovým handicapem, případně jak je to přímo na KJD.

Paní profesorka zmiňuje, že na Konzervatoři Jana Deyla mají všichni profesori hudební vzdělání a zároveň museli projít třísemestrálním studiem speciální pedagogiky v oboru oftalmopedie. Škola toto studium pedagogům zajistila sama. Ti museli udělat zkoušky a napsat práci na téma spojené s oftalmopedií⁶⁶. Také se pořádají semináře, které vysvětlují, jak se chovat ke zrakově postiženým, jak s nimi pracovat a upozorňují na organizace, se kterými zrakově postižení mohou spolupracovat. Paní profesorka dále zmiňuje adaptační kurz pro samotné žáky konzervatoře, kterým jsem sám, ze začátku studia na Konzervatoři Jana Deyla, prošel. Studenti mají díky tomu jedinečnou příležitost si vyzkoušet, s čím se každodenně nevidomí musí potýkat a díky tomu zjistí, jak se ke spolužákům s handicapem chovat a jak na jejich postižení nahlížet. Dále zde speciální pedagožka pořádá několikahodinové semináře o typech vad a o přístupu ke zrakově postiženým žákům.

⁶⁶ *Oftalmopedie* – nauka o vzdělávání zrakově postižených osob

Okruh č. 3 Co vás vedlo ke vzdělávání zrakově postižených

„Úplně ten prvotní záměr byl, že jsem si říkala, že pokud se na Konzervatoři Jana Deyla starají o studenty, kteří mají nějaké trápení v životě, že tu budou příjemnější vztahy než na jiných školách. Poté jsem to přehodnotila a dává mi to také smysl i v té pedagogické činnosti. Nejen, že předávám jak hrát, nebo jak je ta muzika hezká, případně jak ji předat dalším, ale také nějakým způsobem zrakově postiženým obohacuji život. Takže je to vlastně oboustranné. Oni mě nějakým způsobem naplňují, a já jim doufám také zpřijemňuji studium.“

Okruh č. 4 S jakými problémy spojenými se vzděláváním zrakově postižených jste se za dobu své kariéry setkala? Problémy ohledně legislativy?

Případné problémy s legislativou se netýkají přímo učitelů, ale spíše vedení dané školy. Paní profesorka říká, že postup je následující. Pokud profesor zjistí, že jsou se zrakově postiženým studentem nějaké problémy, předá informaci třídnímu učiteli, případně vedení, a to kontaktuje speciální pedagogické centrum. Škola má také svého psychologa, na kterého je možné se obrátit. Pokud se objeví nějaké potíže, musí se prý řešit co nejdříve po nástupu ke studiu. Vyžaduje se potvrzení od lékaře, zjistí se, zda jsou daní žáci v nějaké péči a poté se škola propojí právě například s pedagogickým centrem a problém se řeší cíleně. „*My, jako řadoví pedagogové se s tímto ale moc nesetkáváme.*” Co se týče přímo vyučování klavíru, paní profesorka zmiňuje, že žáka nelze přinutit, aby cvičil. Pokud druhá strana nechce, učitel s tím prý nic nenadělá a může žáka maximálně špatně oznámkovat, případně mu nastavit takové podmínky, aby pochopil, že musí změnit přístup. Nejradiálnější a poslední možnost je žáka vyloučit. Svou roli hraje též puberta, poté je prý na místě promluvit si s rodiči, kteří ho mohou usměrnit. Učitel by měl znát vývoj mladého člověka po psychické stránce a počítat s tím při výuce.

Okruh č. 5 Popište prosím výhody/nevýhody inkluze – v souvislosti s výukou zrakově postižených

Paní profesorka se domnívá, že po odborné stránce je to vlastně nevýhoda. Protože když existovaly speciální školy pro nevidomé, běžně se od malička vyučovala hudební výchova i hra na nástroj. Děti se tak od útlého věku učily nejen Braillovo písmo, ale hlavně Braillový notopis. U jiných postižení, kdy žák částečně vidí, se pouze zvětšují noty, u nevidomých

je to jiný případ. Co se týče inkluze, je zařazení žáků do běžného kolektivu pro ně samotné dobré, ale pro hudbu je to zkrátka velkou nevýhodou. „*Když k nám na konzervatoř přijde nevidomý, tak se musí začít učit Braillský notopis, a to ho strašně brzdí ve studiu.*” Ptám se paní profesorky, zda je pro nevidomé čtení not složitější než pro vidící. Odpovídá, že není, ale nevidomý musí umět „přehazovat výhybky” mezi běžným písmem a notopisem. Braillova abeceda je pořád stejná, ale u notopisu se mění význam znaků.

Okruh č. 6 Hudba je jedním z oborů, kdy má zrakově postižený šanci na uplatnění – je to pravda? Jaké máte zkušenosti s žáky, kteří u vás studovali? Víte, jaké je jejich pracovní uplatnění?

„Žáci, kteří studovali u mě, ti učí. Uplatnění v hudbě tedy našli. Za mě je to tedy pravda.”

Paní profesorka tuto otázku konzultovala s nevidomou studentkou, která dokončila absolventské studium na Konzervatoři Jana Deyla. Ta tvrdí, že z jejího pohledu nevidomí určitě mají větší šanci na uplatnění v hudbě a sama se učení věnuje. Zmínila, že její kamarádka vystudovala sociální obor a nyní je bez práce, protože ji zaměstnavatel neumí přizpůsobit vhodné pracovní podmínky s ohledem na její handicap. Obecně se nevidomí tedy věnují vyučování a někteří například práci s Braillským notopisem. Ve spojení s hudbou tedy stále nějakým způsobem jsou. Například spolupracují s nadacemi, jako je „Mathilda”, či „Světluška”. Paní profesorka nadále zmiňuje dalšího studenta KJD, který vystudoval i vysokou školu, ale učit se bojí, protože neví, zda by to dokázal. Věnuje se tedy masážím. To je prý však otázka spíše psychické stránky člověka a podobně to může být i u vidících. „*Dříve byla Konzervatoř Jana Deyla dvouoborová škola a díky tomu bylo uplatnění nevidomých ještě snazší, protože mohli nabídnout dva nástroje.*” Dodává závěrem.

Okruh č. 7 Souhlasíte s tvrzením, že zrakově postižení mají ostatní smysly silnější, než vidící žáci?

Podle paní profesorky je to individuální, obecně by se ale dalo říci, že ostatní smysly silnější mají. „*Spousta lidí si myslí, že nevidomí mají lepší hudební sluch, ale ona to tak úplně není pravda. Oni mají vytríbenější sluch pro zvuky běžného života, které my už nevnímáme. Nevšimneme si, že nám chrastí štěrka pod nohama, nebo že jdeme po písku, ale oni toto vnímají více než my. Při chůzi si ťukají holí, vnímají zvuky a díky tomu vědí, co se nachází*

v jejich okolí. U hudby je to však individuální, ať člověk vidí, nebo nevidí, je to trošku něco jiného.”

Okruh č. 8 Nástin, jak vypadá výuka, a co to obnáší? Dostupnost not v Braillu? Používání specifických pomůcek?

„Nevidomý student by se měl v první řadě zorientovat ve třídě, aby věděl, kde se nachází klavír, židlička a do ničeho nenarazil. Co se týče přímo klavíru, je důležité zjistit, jak je žák schopen se orientovat na klaviatuře, jakou má představivost vzdáleností. Nevidomí se orientují pomocí intervalů, a to je dost důležité. Také záleží na míře postižení. Pokud se jedná o dítě, které nikdy nevidělo a narodilo se s tím, že vidí absolutní tmu, je to pro učitele složitější. Hudba je emoční záležitost, učitel se snaží navodit náladu a u vidících žáků může použít běžná slova – barvy, svit slunce, mraky a podobně. Nevidomý o tomto nemá představu, takže učitel musí hledat vhodná slova. To samozřejmě někdy musí i u vidících, ale u nevidomých je to speciální i podle té míry postižení. Proto se musíme u každého zrakově postiženého žáka seznámit s jeho diagnózou, zda se jedná o progresivní vadu, kdy viděl a poté oslepl. Vždy záleží na míře postižení. V obou případech se učitel musí dostat žákovi do „hlavy“ a zjistit, jak myslí a co je mu blízké, jaké má záliby a z toho vytvořit a použít nějaký příklad.” Zkráceně lze konstatovat, že je výuka tedy individuální, záleží na míře postižení, jestli žák nejprve viděl a poté ztrácel zrak, nebo se narodil nevidomý. Podle toho hledá učitel vhodná slova a snaží se využít žákovu míru představivosti.

„Další věci, které si všímám je to, že si nevidomí často nedokáží uvědomit, kde mají jaké části těla. Když řeknu loket, tak se mi stalo, že se žák chytl za rameno. Je nutné si ujasnit co jsou prsty, zápěstí, předloktí, rameno, celá paže, záda. Někdy pomůže, když si nevidomý žák učitele osáhá. To, že na sebe hodně saháme je dost důležité. Je pro ně také složité si uvědomit co znamená nahoru a dolů. Doleva a doprava není problém, ale nahoru, dolů a tyto pojmy by si s nimi měl učitel ujasnit. Může se stát, že žáci kývou, že rozumí, případně jsou potichu a poté na další hodině učitel zjistí, že to není ono.” Paní profesorka dále zmiňuje důležitost některých základních schopností, jako je například srovnání židle, aby si žák nesedl jinam než na střed klaviatury.

Co se týče not v Braillově notopisu, Konzervatoř Jana Deyla má prý celkem bohatou knihovnu. Když se stane, že některé noty nejsou k dispozici, existuje několik možností, jak si je nechat přepsat.

„Specifických pomůcek pro nevidomé moc není, mohou se například nahrávat, nebo je možné jim nahrát vysvětlení ke skladbám. U zrakově postižených, kteří částečně vidí je to individuální. Dostaneme doporučení od pedagogického centra, jak velké noty máme používat. Důležité je obrnit se trpělivostí, protože studium skladeb jde v těchto případech pomaleji. Způsob nácviku je jiný.“

Okruh č. 9 Doplnění: Jak probíhala výuka v době covidu? Jaké jsou možnosti v učení nevidomých na dálku?

Podle paní profesorky to pro nevidomé žáky v tomto ohledu bylo složitější, protože pro ně nebyla možnost, jak si učitele osahat, nevěděli, jak pracovat s rukou a rychleji se unavili. Také prý závisí na tom, v jakém ročníku se nevidomý žák nacházel, u vyšších ročníků spolupráce na dálku byla snazší než u žáků prvního ročníku. Zmiňuje také, že přenos videohovoru nebyl vždy ideálním a osvědčilo se jí posílání nahrávek. Obecně to tedy bylo náročnější období a pro nevidomé o to více.

Okruh č. 10 Částečně vidící/úplně nevidomý – jaký je rozdíl ve výuce, kdo je na tom lépe?

„Záleží na tom, zda je vada progresivní. Pokud ano, tak se žák začíná učit i Braillovým notopisem a zároveň pracuje se zvětšenými notami. Pokud má žák trubcové vidění a má zvětšené noty, tak na rozdíl od plně vidícího, který vidí například čtyři řádky, dokáže pojmout jen řádky dva. Problém je tedy u představy zápisu dané skladby, stejně však i u nevidomých, kteří mají také specifický zápis. Částečně vidící tedy vidí jen takové výseče, které následně musí spojit, aby byly kontinuální.“ Podle paní profesorky je vždy výhodou učit žáka, který částečně vidí, i proto, že učitel může používat běžná slova a popisy k navozování správného pocitu při hře. Nevidomí musí při čtení not uvažovat úplně jiným způsobem, protože zápis not nevidí graficky. Paní profesorka popisovala, jak zápis v Braillově notopisu vypadá a vysvětlovala, že žák musí perfektně umět teorii, kvůli zápisu akordů, které se značí podle intervalů a podobně. Paní profesorka zmínila i Karla, se kterým jsem také vedl rozhovor a zdůraznila, že měl velké štěstí, protože ho vedla učitelka, která prošla Deylovou konzervatoří a notopis ho naučila.

Okruh č. 11 Závěrečné shrnutí

„Jediné, s čím se jako učitelé potýkáme je neznalost Braillova notopisu při nástupu na konzervatoř. Not je dostatek, možností spolupráce s nadacemi také. Na základních uměleckých školách však není dostatek učitelů, kteří Braillovský notopis umí. Představte si, že máte dítě s tímto problémem a příslušná ZUŠ, kde se nachází učitel, který Braillovský notopis umí je od vás 80 km.“ Hlavním problémem je tedy neznalost Braillovského notopisu, dodává závěrem paní profesorka.

3.2. Respondent č. 2 Student Konzervatoře Jana Deyla

Druhým respondentem, je student Karel Leskovec. Mladý energický muž, můj bývalý spolužák a současný kamarád, se kterým se osobně znám, více než 7 let. Pro Karla jsem si připravil několik okruhů témat, které pomohou zprostředkovat informace o vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Se studentem Karlem probíhá rozhovor pomocí videohovoru. Karel je tím pádem ve svém přirozeném prostředí a není téměř ničím výrazně limitován. Karel je velmi komunikativní a pozitivně naladěný, což je z některých odpovědí více než patrné. I on obdržel předem témata, kterými se budeme zabývat. Byla vybrána s ohledem na dokreslení dané problematiky, tak aby poskytla faktický pohled zrakově postiženého studenta a pomohla lépe pochopit jeho pohled na vzdělávání.

Okruh č. 1 Obecné informace

Karla žádám o základní informace o jeho osobě. Vzhledem k citlivosti údajů ho ubezpečuji, že se může svěřit pouze s údaji, které nebude mít problém zveřejnit. Detailnější vhléd do osobní či zdravotní anamnézy není pro tento typ práce nijak zásadní.

Student Karel, věk 24 let, bydliště Jižní Čechy. Má diagnostikovaný třetí stupeň zrakové vady, je tedy nevidomý a zároveň nedoslýchavý, jde tak o osobu s kombinovaným zdravotním postižením. Nevidomý je již od narození. Nikdo další v rodině nemá žádné zdravotní indispozice, též se v rodině nevyskytlo zrakové postižení. Má ještě bratra, ten hudební vzdělání nemá, jeho zálibou je IT. Navštěvoval základní školu v místě svého bydliště a zároveň dvě základní umělecké školy, jednu z nich také v místě svého bydliště, a druhou v jeho blízkosti, všechna vzdělávací zařízení v rámci Jihočeského kraje. Do jedné ze ZUŠ docházel na flétnu a zpěv, do druhé pak na klavír. Poté nastoupil na Konzervatoř

Jana Deyla do Prahy (dále KJD), kde studuje dosud. Karel je na KJD absolventem klavíru a jak sám řekl, moc ho studium bavilo a stále baví. V současné době pokračuje ve studiu, studuje na KJD obor ladění klavírů.

Okruh č. 2 Hudební úspěchy

Zde bych rád demonstroval, jak může být handicapovaný student, velmi úspěšným klavíristou. Hudebních úspěchů má Karel totiž opravdu velkou spoustu a samotnému mu dělalo problém si na všechny vzpomenout. A tak mi následně jmenuje ty největší, mezi něž patří například umístění v Bělehradské mezinárodní klavírní internetové soutěži, kde dvakrát získal druhé místo. Účastnil se klavírní soutěže v Pardubicích. Dále se umístil na prvním a poté na druhém místě v soutěži „Novohradská flétna“. Pravidelně se při studiu na ZUŠ účastnil klavírních soutěží, kde se podle jeho slov umísťoval na prvních, druhých i třetích příčkách. Dále participoval i na pěveckých soutěžích, například „Česko zpívá“, či „Oběžná dráha“ v Milevsku a měl možnost si díky postupu zaspívat na festivalu v Přeštěnicích. Karel dokonce hrál u příležitosti předávání státních vyznamenání na Pražském hradě. Též hrál pro různé ministry naší vlády, například pro ministra školství, zdravotnictví, hrál také pro premiérku Indie, pro první dámu srbského prezidenta. Zahrál si na zlínském festivalu „Talentinum“. Společně s Karlem jsme si čtyřručně zahráli také na Norském velvyslanectví, nebo u příležitosti slavnostního koncertu, pořádaného Českým rozhlasem k vydání notové publikace „Nejznámější filmové melodie Karla Svobody“. Karel dokonce ve studiu nahrál s Adamem Lančim, známým pod pseudonymem „Cocoman“ píseň „Stoupám“, která se vysílá v rádiích Českého rozhlasu. Též si na benefičních koncertech „Pro světlušku“ zaspíval s Václavem Neckářem, Anetou Langerovou, s kapelou Buty, s Tomášem Klusem. Setkal se s Miroslavem Žbirkou, s Lenkou Filipovou, s kapelou Hradišťan, či Janou Kirschner. „*No, je toho hodně, mám strašně bohatý umělecký život, to bychom tu byli do zítřka.*“ Dodává s úsměvem na závěr této otázky Karel.

Okruh č. 3 Důležitost hudby ve tvém životě, studium na konzervatoři

„Hudba je pro mě vlastně všechno. Je to můj koníček od mala. Měl jsem hodně velký zájem o lidové písničky, zajímaly mě i zvuky nástrojů, takže hudba je pro mě všechno a největší čest pro mě je právě setkat se se známými zpěváky, jako třeba nedávno s Jaroslavem

Uhlířem. Příští týden se možná setkám s Petrem Jandou a tak dále. Prostě je to vážně výborný.”, dodává.

Ptám se Karla, kde jsou počátky jeho hry na klavír. Karel začal hrát ve dvou letech na klávesy, na které si prý „jen tak brnkal”. Na plnohodnotné hodiny klavíru však začal chodit až v devíti letech, kdy nastoupil do základní umělecké školy, kam jak již bylo řečeno, docházel též na hodiny flétny a zpěvu, ale nakonec se rozhodl pro klavír. Právě klavír ho baví nejvíce a věnuje se mu dodnes. Jak říká, *„Řekl bych, že klavír mi toho dává asi nejvíc.”* Karel měl tu výhodu, že jeho učitelka klavíru byla absolventkou Deylovy konzervatoře. Věděla tedy jak pracovat s nevidomými klavíristy, jak vést hodiny, znala metodiku vyučování zrakově handicapovaných. Karel byl prý jediným nevidomým žákem na této ZUŠ. Jak říká, *„Vedla mě k tomu, jak hrát na klavír. Že si třeba položím ruku na její a sleduji, jak ty ruce fungují. Prstoklad, pohyb a tak dále. Já měl tedy obrovskou výhodu v tom, že jsem měl učitelku, která na tom „Deyláku”⁶⁷ kdysi studovala.”* Karel se mi svěřuje, že o jiném studiu, než na Konzervatoři Jana Deyla nepřemýšlel. Žádná jiná škola ho nezaujala a nabídku studia na KJD kvituje jako velmi pozitivní.

Poprvé se o Deylově konzervatoři dozvěděl z dokumentu v televizi. v jeho deseti letech, a to byl pak právě tento moment, který ho inspiroval a navedl na myšlenku přemýšlet o studiu na této škole. Vzpomíná, jak před přijímacími zkouškami chodil na konzultace s jednou z profesorek z KJD, kde se dozvěděl, jak mají společně se svou paní učitelkou na klavír postupovat, co musí vylepšit a na co se zaměřit. Příjímací zkoušky úspěšně splnil a v šestnácti letech byl přijat ke studiu. Po absolvování studia klavíru se rozhodl ještě pro studium oboru ladění klavírů. Jako výhodu vnímá to, že se naučí lepší manuální zručnosti a též, že ho studium ladění baví. *„Přemýšlel jsem ještě o akordeonu, ale tam mi pan profesor řekl, ať si ho nechám spíše pro zábavu.”*

Okruh č. 4 Výuka v době covidu

Bylo prakticky nemožné, nedotknout se i tohoto tématu, v nedávné době velmi aktuálního. Jak se může zrakově handicapovaný vzdělávat online, ještě s ohledem na výuku klavíru? Ptám se tedy Karla na jeho zkušenosti v tomto náročném období. Výuka běžných předmětů, jako byla například metodika klavíru probíhala prý běžným způsobem přes mobilní telefon

⁶⁷ „Deylák“ hovorový název pro KJD

a samotné hodiny klavíru také. Paní profesorka Karlovi zavolala a řekla mu na čem budou pracovat. *„Ono to sice bylo dost těžké a dost komplikované, ale i tak si myslím, že jsme se toho spolu přes tu online výuku dokázali spoustu naučit. Ale jak říkám, prezenční výuka je prezenční výuka. I ta distanční výuka měla něco do sebe, ale jsem rád, že jsme se vrátili do té normální reality.“*, říká Karel. Karlovi tedy distanční výuka smysl dávala, ale na hodině, kde jsou spolu s paní profesorkou osobně, je to výrazně lepší. Zmínil, že na klasické výuce má od profesorky lepší zpětnou vazbu, zatímco online to prý bylo takové nepřírozené.

Okruh č. 5 Limituje zrakové postižení nácvik skladeb?

Snahou tohoto dotazu bylo zjistit, zda je nevidomý nějak limitovaný, co se týče nácviku skladeb kvůli rozsahu skoků atd.? Zda jsou nějaké skladby, které nevidomý zahraje, díky svému omezení, jen stěží. *„Já mám rozpětí celkem široké a velké, takže mně to problém v podstatě nedělá. Pouze když jsem se učil Rachmaninova, jeho „Polichinelle“, tak mi dalo dost velkou práci, než jsem se ty skoky naučil. Takže ono mě to nějak příliš nelimituje, ale jsou skladby, které zahrát nemůžu. Jako třeba „Rej skřítků“, kdy mi moje profesorka řekla, že to úplně nemůžu hrát, protože je to opravdu technicky náročná skladba. „Bugatti step“ bych třeba uhrál, ale ten „Rej skřítků“ nevím, to si úplně nejsem jistý.“* Z této reakce je patrné, že pro zrakově handicapovaného je celkem obtížné nastudovat skladby, které vyžadují vizuální orientaci na klaviatuře. *„Takže se to dokážu naučit, ale jsou skladby, které jsou těžko uhratelné.“* Dodává Karel na závěr.

Okruh č. 6 Jak často a jak dlouho cvičíš na klavír?

Když je Karel ve škole, tak cvičí kolem tří hodin. Záleží prý, jak moc technicky náročná daná skladba, kterou zrovna nacvičuje, je. Pokud je opravdu složitá, cvičí až čtyři hodiny denně, ale to se podle jeho slov stává málokdy. Cvičení si rozděluje na etapy, kdy cvičí ráno kolem dvou hodin a večer se ke klavíru dostane také. Ptám se Karla, zda vidí výhodu v tom, že disponuje absolutním sluchem. *„Beru to jako výhodu, protože poznám vlastně co to je za harmonii nebo třeba za akord. I když já jsem se bavil s několika nevidomými, kteří absolutní sluch nemají a taky dokážou hrát dobře, ale já to беру jako výhodu.“* Karel si toho tedy dokáže podle sluchu spoustu odvodit, ale přesto říká, že noty jsou někdy nezastupitelné a nepostradatelné.

Okruh č. 7 Braillova notace

Zjišťuji, jak to má Karel s Braillovou notací a jeho orientací v ní. Občas se Karlovi stane, že v Braillovské notaci narazí na nějaký znak, který mu není úplně jasný. Většinou se mu to prý stávalo při studiu na základní umělecké škole, ale díky své asistentce, která Braillův notopis ovládala a mohla určité znaky případně prokonzultovat s profesorem Arnerem, kterého Karel zmiňuje, se naučil, co daná poznámka v notách znamená. „*Vůbec jsem ze začátku nevěděl, co jsou jaké značky, třeba pedál a vůbec jsem se neorientoval. Na konzervatoři potom už ano, i když také se párkrát stalo, že jsem zašel za profesorkou a zeptal se jí co znamenají některé znaky, protože jsem si v nich nebyl jistý. Tak mi vysvětlila, že tohle je třeba kvintola, že se tam nachází triola, nebo třeba, že v určitém místě musím hrát tři ku čtyřem.*” Karel dodává, že v současné chvíli s notovým zápisem již problémy nemívá, ale v jazzové hudbě, kterou má také rád, ho občas překvapí nějaký akord, u kterého neví, jak se hraje a není zcela typický.

Další dotaz směřuje na to, jak a kde se Karel Braillovu notací naučil. „*Na základní umělecké škole, tam se právě stalo to, že jsem v devíti letech poprvé přišel k panu profesorovi Arnerovi na „Deylák”, který je nevidomý a ten notopis umí. Takže on mě vlastně naučil poznávat noty a moje asistentka s ním konzultovala co znamená co, protože jsem jezdil k ní na návštěvy a luštili jsme nějaké skladby, takže je vůbec div, že jsem se to vždycky dokázal nějak naučit. A právě proto ty noty už umím a vím, o co tam jde.*” Zda dokáže Karel jednou rukou číst a druhou hrát? Je můj další dotaz. Karel tuto schopnost má, ale jen v případě, kdy čte pravou rukou. Říká, že si raději načte obě ruce zvlášť a poté si zkoordinuje a spojí, co která ruka hraje a následně se snaží hrát oběma rukama dohromady. „*Není to žádná legrace. Učím se to po etapách, takže si načtu třeba nějakých čtrnáct taktů, potom si dám chvíli pauzu, následně cvičím, abych si to osvojil, protože ona to není žádná legrace to narvat do té hlavy. Když je ta skladba opravdu hodně dlouhá, tak se jí třeba učím měsíc a potom ji předvedu paní profesorce, která mi řekne, jak dál postupovat.*”, dodává.

Okruh č. 8 Jak jsi vnímal integraci v rámci studia

Ptám se Karla, zda mu vyhovovalo, že při studiu na KJD byl v ročníku i se žáky bez zrakového postižení. „*Vyhovovalo, protože na konzervatoři byli dost dobří spolužáci, kteří mi pomáhali s předměty, které mi nešly.*” Karel vyzdvihuje, že například u intonace mu byla

nápomocna spolužačka, která mu pomáhala s pochopením solmizačních slabik. S notačním programem mu zase pomohl profesor informatiky. Karel vzpomíná na hodiny angličtiny, kde mu v práci ve skupinách spolužáci pomáhali například s výslovností. Říká, že měl obrovskou výhodu v tom, že studenti, se kterými chodil do ročníku byli vstřícní a dokázali s ním komunikovat a pomoci mu. Celkově měl, respektive stále má, dobré zkušenosti se svými spolužáky a celkově mu vyhovovalo, že byl v kolektivu studentů i bez tohoto handicapu.

Okruh č. 9 Kompenzační pomůcky a další podmínky ke studiu na KJD

Na Konzervatoři Jana Deyla mají žáci k dispozici dostatek kompenzačních pomůcek. Karel zmiňuje počítače, bílou hůl, Pichtův psací stroj⁶⁸, který nevidomí používají pro zapisování, například na hodinách hudební teorie. Dále Braillové řádky, učebnice v Braillovu písmu, vysílačku VPN, která nevidomým pomáhá určit například směr a číslo tramvaje a pomáhá jim v celkové orientaci ve městě.

Máš k dispozici od školy noty v Braillu, nebo si je musíš obstarat sám? Ptám se Karla. Nevidomí žáci podle Karla noty k dispozici mají, ale stává se, že si je musí také sami obstarat. Využívají k tomu „Knihovnu a tiskárnu pro nevidomé K. E. Macana“ v Praze. Mají možnost si tam noty nechat i přepsat, protože občas některé skladby nejsou k dostání v Braillově notopisu. „*Málokdy se najdou noty, které nejsou, ale také se to stává. Také jsem si tam vypůjčoval materiály k absolventské práci, abych z nich mohl čerpat. Psal jsem o Jaroslavu Ježkovi.*”

Máte k dispozici asistenty, využíval jsi nějakého? Ptám se dále.

Asistenta Karel nevyužívá. Informuje mě, že žáci mají možnost doprovodu z Deylovy konzervatoře například na autobusovou zastávku. Nejedná se však přímo o službu nabízenou KJD, nicméně jde o formu zprostředkování, kdy tyto asistenty zajišťuje soukromá organizace „Okamžik“. „*Já jsem asistenta nechtěl, chtěl jsem se spíše po škole orientovat sám. Víím, že byli studenti, kteří asistenta využívali. Pokud to jde, snažím se být co nejvíce samostatný, ale nějaké doprovody samozřejmě využívám také.*“, dodává závěrem. Škola tedy

⁶⁸ Pichtův stroj – mechanický psací stroj pro nevidomé

zrakově handicapovaným poskytuje dostatek kompenzačních pomůcek a podmínky pro studium Karel hodnotí, jako vyhovující.

Okruh č. 10 Tvé zkušenosti s pedagogy a jejich připravenost s ohledem na zrakově postižené

Zajímá mě, jak Karel ze svého pohledu hodnotí „profesní“ dovednosti pedagogů, které úzce souvisejí se vzděláváním nevidomých, jeho zkušenosti, co mu chybí, co by naopak uvítal apod. Profesori jsou na vzdělávání zrakově postižených podle Karla připraveni dobře, ale ze své zkušenosti uvádí, že se najdou i výjimky, jak tvrdí. *„Párkrát jsem zažil jednoho profesora, který neměl moc zkušeností s nevidomými. Několikrát se snažil mi pomoci, ale vůbec mu to nešlo. Ale nemůžu si stěžovat, myslím si, že profesori jsou celkově dost připravení a snaží se nám být ve spoustě věcí nápomocni.“* Co se týče předchozího studia na základní škole, tam měl Karel k dispozici asistentku, která mu pomáhala při studiu a když někdo z učitelů nevěděl, jak přistupovat k práci s nevidomým, tak poprosil právě svou asistentku, která s ním danou látku následně probírala.

Okruh č. 11 Nabízí KJD nějakou pomoc při následném pracovním uplatnění svých žáků?

Žákům přichází nabídky na hraní na různých akcích i k vyučování, říká Karel. *„Vím, že v pátém ročníku nám přicházely lektorské nabídky a podobně. Já jsem to zatím sice nevezal, ale o něčem takovém přemýšlím.“* Více nabídek prý však přichází na hraní a účast na festivalech než na samotnou možnost vyučování. Karel chtěl prý původně dokonce dělat divadlo, ale jeho handicap mu to neumožňoval. Hudba mu vyhovuje, svěřuje se mi, že prý není manuálně zručný a hudba ho baví nejvíce. Jeho budoucí práce je tedy zároveň jeho koníčkem, což je dle mého názoru základem šťastného života. Věřící, že možnost budoucího pracovního uplatnění v oblasti hudby, bude široká. Je však mírně skeptický, zda by možnost pracovního uplatnění měl i v jiných oborech, pokud by se rozhodl pro jiný než právě hudební obor.

Okruh č. 12 Shrnutí z pohledu nevidomého žáka, studenta KJD

Na závěr se ptám Karla, zda mi může shrnout výuku na konzervatoři. Informovat čtenáře o případných nedostatcích z jeho pohledu, či právě naopak, zda může něco vyzdvihnout. *„Zlepšil bych výuku počítačů, byl bych rád, aby se profesori informatiky více zaobírali výukou nevidomých, protože se zaměřují spíše na vidící.“* Pro nevidomé je schopnost práce

s počítačem důležitější, než se na první pohled zdá. Používají ho každodenně na spoustu aktivit. Na psaní poznámek, vyhledávání informací, ke komunikaci, nebo například při psaní absolventské práce, kde žáci musí umět pracovat s bibliografickými údaji a tak podobně. “Máme tam jednoho nevidomého profesora, který se nás snaží nabádat k tomu, abychom znali ty základní zkratky. Ale jsou i tací, kteří se tím moc nezaobírají.”

Někteří nevidomí žáci s orientací na počítači měli prý potíže, takže využívají individuální výuky, která se nazývá “PKT” - práce s kompenzační technikou. Mají k dispozici nevidomého profesora, který je učí práci s počítačem. Co se týče výuky hudebních předmětů a klavíru, byl Karel velmi spokojen a říká, že profesori, kteří učí tyto předměty se výukou nevidomých opravdu zabývají a na nic si v tomto ohledu nemůže stěžovat. *“Myslím, že jsem se toho na konzervatoři hodně naučil a učím se pořád. Veškeré dokumenty, které mám v počítači si občas čtu, abych si z nich něco připomněl, například z harmonie a tak dále.”*

Závěr

V předložené práci jsem se věnoval tématu vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Cílem práce bylo shromáždit materiál, který seznámí čtenáře s danou problematikou a nastíní specifika, která vzdělávání zrakově postižených osob obnáší. Význam této práce vidím v prozkoumání daného tématu, které se mě, i vzhledem k mému studiu na KJD, dotýká. Výsledky této práce mohou posloužit pedagogům, či asistentům, kteří vzdělávají zrakově postižené dítě a pomohou jim se v problematice výuky hry na klavír lépe zorientovat. Mým cílem bylo shromáždit ucelený materiál, který souvisí s vzhledem do života vzdělávání zrakově postižených a zejména zrakově postižených klavíristů. Tento cíl byl splněn.

Zvolil jsem postup shromažďování informací, které zásadně souvisí s tímto tématem a čerpal jsem z dostupné odborné literatury, ale především z praktických zkušeností učitele, vzdělávajícího nevidomého klavíristu a samotného nevidomého klavíristy.

Co se týče dostupnosti literatury, která by byla přímo úzce zaměřena na vzdělávání zrakově postižených klavíristů, není její přístupnost, dle mého názoru, dostatečná. Čerpal jsem tak převážně z odborné publikace od Jelínka „*Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením*“, která se tomuto tématu věnuje a nabízí kromě jiného metodiku klavírní hry.

V úvodu práce byly nastíněny aspekty zrakově postižených osob, dotkl jsem se základních informací o zrakovém postižení, rozdělení zrakových vad, péče o zrakově postižené dítě či možností jejich vzdělávání. Byly předloženy informace o zrakově handicapovaných pohledem Světové zdravotnické organizace, které poskytly údaje zejména s ohledem na celosvětové osobní, či ekonomické dopady související se zrakovým postižením. Bakalářská práce nabídla vzhled do možností vzdělávání zrakově postižených a zaměřila se na historii Braillova písma a počátky vzniku Konzervatoře Jana Deyla.

V části práce Vzdělávání zrakově postižených klavíristů, jsem informoval o vzdělávání zrakově handicapovaných s ohledem na jejich specifika a přiblížil jsem základní metody vzdělávání.

V závěrečné kapitole jsem se již věnoval pohledu samotného učitele a žáka. Cílem bylo přiblížit praktické zkušenosti dotazovaných respondentů a získat tím cenné informace, které

nejsou dostupné v žádné běžné publikaci a nabízejí přímý pohled respondentů, kterých se daná problematika bezprostředně dotýká.

Téma této práce se jeví jako důležité a z mého pohledu bylo velmi zajímavé porovnat informace z dostupné literatury s reálnými názory respondentů. Velice zajímavý se jevil pohled studenta, který potvrdil důležitost hudby v životě zrakově postiženého ze studijního, emočního, společenského a následně i pracovního uplatnění. Zároveň byl velmi zajímavý pohled pedagoga, který zrakově postižené klavíristy vzdělává a nabídl vhled na mnohá úskalí, která se vzděláváním zrakově postižených klavíristů souvisí.

Závěrem bych rád dodal, že vzdělávání zrakově postižených klavíristů má svá specifika a úskalí, nicméně díky erudovanému vedení, může hudba poskytnout radost a stát se nezastupitelnou součástí jejich života. „*Hudba je sladká, líbezná mluva. Každému srdci srozumitelná. Pro city, pro něž by se v žádné řeči slov nenašlo. Ona má výraz, z ní každý najde ohlasu.*“⁶⁹

⁶⁹ Národní kronika - Život s hudbou. Národní kronika - Podle období [online]. Dostupné z: <https://www.narodnikronika.cz/Listovat-kronikou/Zivot-s-hudbou>

Použité zdroje

Literatura a prameny

AUTRATA, Rudolf. *Nauka o zraku*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002. ISBN 80-7013-362-7.

JELÍNEK, Jiří. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0.

KLOUB, P., K. KOŠČÍKOVÁ, M. KOZINOVÁ a L. VYTLAČIL. *Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené 1910-2015*. Praha: Konzervatoř Jana Deyla a střední škola pro zrakově postižené, 2015. ISBN 978-80-260-8780-9. (Dostupné online)

KVAPILÍKOVÁ, Květa. *Práce a vidění*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1999. ISBN 80-7013-275-2.

LUDÍKOVÁ, Libuše. *Special education for the visually impaired*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3747-7.

SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018. ISBN 978-80-87896-51-8.

Internetové zdroje

3. Výpočetní technika | Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením. 301 Moved Permanently [online]. Dostupné

z: <http://pomucky.centrumpronevidome.cz/subdom/pomucky/vypocetni-technika>

Blindness and vision impairment. World Health Organization (WHO) [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>

Braille notation [online]. Copyright © [cit. 01.04.2023]. Dostupné z: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000003814?rskey=CiChxV&result=1>

Muscore Blog - Turning your sheet music into Braille. Muscore Blog [online]. Dostupné z: <https://blog.muscore.com/post/62818273654/braille-music>

Národní kronika - Život s hudbou. Národní kronika - Podle období [online]. Dostupné z: <https://www.narodnikronika.cz/Listovat-kronikou/Zivot-s-hudbou>

Optické pomůcky | Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením. Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením [online]. Dostupné z: <http://pomucky.blindfriendly.cz/opticke-pomucky.html>

Pichtův psací stroj | Dvojka. Český rozhlas Dvojka [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2023]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/pichtuv-psaci-stroj-7548389>

This is how the Braille music code works | CutCommon. CutCommon [online]. Dostupné z: <https://www.cutcommonmag.com/this-is-how-musicians-read-music-through-braille/>

Seznam zkratek

KJD Konzervatoř Jana Deyla

SPC Speciální pedagogické centrum

USD Americký dolar

WHO Světová zdravotnická organizace

ZŠ Základní škola

ZUŠ Základní umělecká škola

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas.....	I
Příloha č. 2 – Okruhy témat Respondent č. 1.....	III
Příloha č. 3 – Okruhy témat Respondent č. 2.....	IV
Příloha č. 4 – Dobové fotografie.....	V
Příloha č. 5 – Kompenzační pomůcky.....	VIII
Příloha č. 6 – Ukázka Braillova notopisu.....	X

Příloha č. 1 Informovaný souhlas

Respondent č. 1

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru a jeho následném využití pro bakalářskou práci pod názvem „Vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Z pohledu učitele i žáka“.

Svým podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byl/a jsem informován/a o účelu rozhovoru, kterým je sběr informací, pro potřeby bakalářské práce Pavla Válka. Cílem rozhovoru je poskytnout detailnější pohled na tuto problematiku pohledem učitele a žáka.
- Bylo mi sděleno jak bude rozhovor probíhat. A jsem seznámen/a s právem odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku či ukončit rozhovor kdykoliv, kdy budu chtít.
- Souhlasím s nahráváním rozhovoru a jeho následným zpracováním pro potřeby bakalářské práce. Záznam nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude ihned smazán.
- Souhlasím s přímou citací některých částí rozhovoru v bakalářské práci a tudíž i zpřístupnění těchto citací na internetu v rámci bakalářské práce.

Datum:

8.3.2023

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:

Respondent č. 2

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru a jeho následném využití pro bakalářskou práci pod názvem „Vzdělávání zrakově postižených klavíristů. Z pohledu učitele i žáka“.

Svým podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byl/a jsem informován/a o účelu rozhovoru, kterým je sběr informací, pro potřeby bakalářské práce Pavla Válka. Cílem rozhovoru je poskytnout detailnější pohled na tuto problematiku pohledem učitele a žáka.
- Bylo mi sděleno jak bude rozhovor probíhat. A jsem seznámen/a s právem odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku či ukončit rozhovor kdykoliv, kdy budu chtít.
- Souhlasím s nahráváním rozhovoru a jeho následným zpracováním pro potřeby bakalářské práce. Záznam nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude ihned smazán.
- Souhlasím s přímou citací některých částí rozhovoru v bakalářské práci a tudíž i zpřístupnění těchto citací na internetu v rámci bakalářské práce.

Datum:

8.3.2023

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:

Příloha č. 2 Okruhy témat

Respondent č. 1

Okruh č. 1 Obecné informace

Okruh č. 2 Speciální zaměření na vzdělávání zrakově postižených

Okruh č. 3 Co vás vedlo ke vzdělávání zrakově postižených

Okruh č. 4 S jakými problémy spojenými se vzděláváním zrakově postižených jste se za dobu své kariéry setkala? Problémy ohledně legislativy?

Okruh č. 5 Popište prosím výhody/nevýhody inkluze - v souvislosti s výukou zrakově postižených

Okruh č. 6 Hudba je jedním z oborů, kdy má zrakově postižený šanci na uplatnění – je to pravda? Jaké máte zkušenosti s žáky, kteří u vás studovali? Víte, jaké je jejich pracovní uplatnění?

Okruh č. 7 Souhlasíte s tvrzením, že zrakově postižení mají ostatní smysly silnější, než vidící žáci?

Okruh č. 8 Nástin, jak vypadá výuka, a co to obnáší? Dostupnost not v brailu? Používání specifických pomůcek?

Okruh č. 9 Doplnění: Jak probíhala výuka v době covidu? Jaké jsou možnosti v učení nevidomých na dálku?

Okruh č. 10 Částečně vidící/úplně nevidomý - jaký je rozdíl ve výuce, kdo je na tom lépe?

Okruh č. 11 Závěrečné shrnutí

Příloha č. 3 Okruhy témat

Respondent č. 2

Okruh č. 1 Obecné informace

Okruh č. 2 Hudební úspěchy

Okruh č. 3 Důležitost hudby ve tvém životě, studium na konzervatoři

Okruh č. 4 Výuka v době covidu

Okruh č. 5 Limituje zrakové postižení nácvik skladeb?

Okruh č. 6 Jak často a jak dlouho cvičíš na klavír?

Okruh č. 7 Braillova notace

Okruh č. 8 Jak jsi vnímal integraci v rámci studia

Okruh č. 9 Kompenzační pomůcky a další podmínky ke studiu na KJD

Okruh č. 10 Tvé zkušenosti s pedagogy a jejich připravenost s ohledem na zrakově postižené

Okruh č. 11 Nabízí KJD nějakou pomoc při následném pracovním uplatnění svých žáků?

Okruh č. 12 Shrnutí z pohledu nevidomého žáka, studenta KJD

Příloha č. 4 Dobové fotografie

Obrázek 1 – Nevidomá klavíristka

Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 194.

Obrázek 2 – Nevidomý klavírista se učí skladbě pamětně

Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 194.

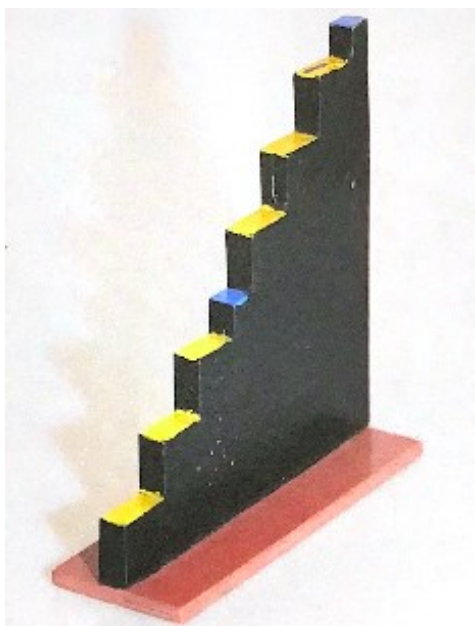
Obrázek 3 – Nevidomí žáci vokálně intonují

Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 196.

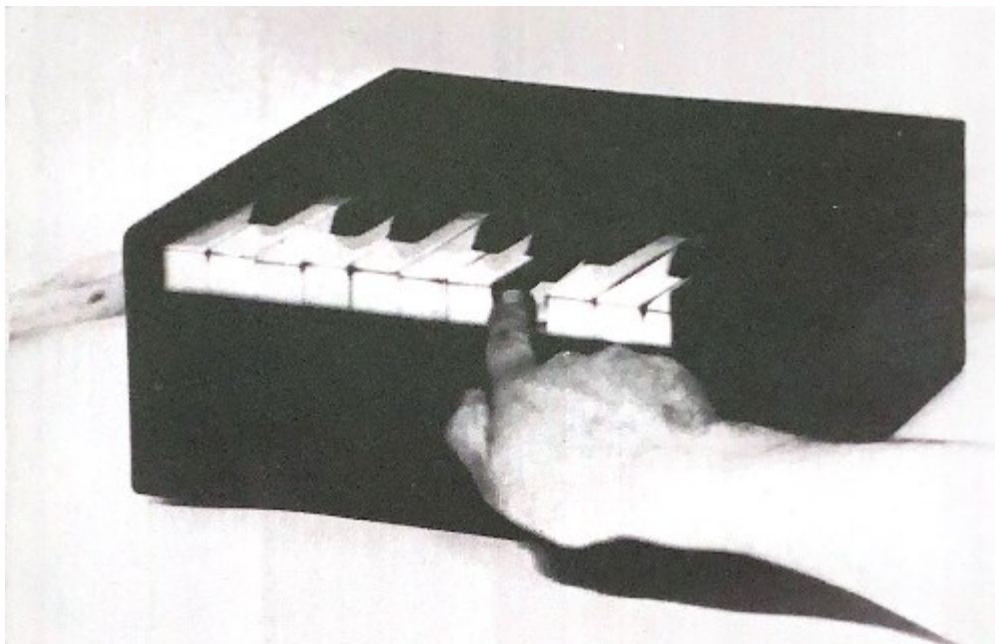
Obrázek 4 – Haptický model durové stupnice

Obrázek 5 - Haptická stavebnice celých a půlstupňů

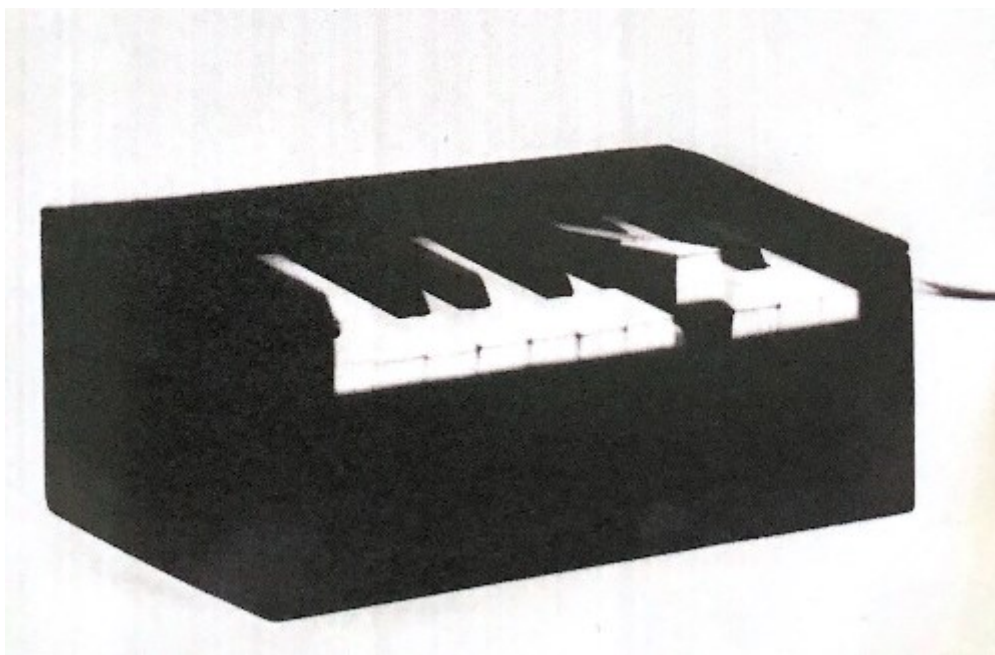
Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 196.

Obrázek 6 – Učitelova ovládací němá klávesnice

Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 195.

Obrázek 7 – Žákova němá klávesnice

Zdroj: SMÝKAL, Josef. *Gnóze nevidomých v estetice a v umění*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2018, s. 195.

Příloha č. 5 Kompenzační pomůcky

Obrázek 1 – Turmon

Zdroj: Optické pomůcky | Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením. Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením [online]. Dostupné z: <http://pomucky.blindfriendly.cz/opticke-pomucky.html>

Obrázek 2 – Dalekohledové brýle

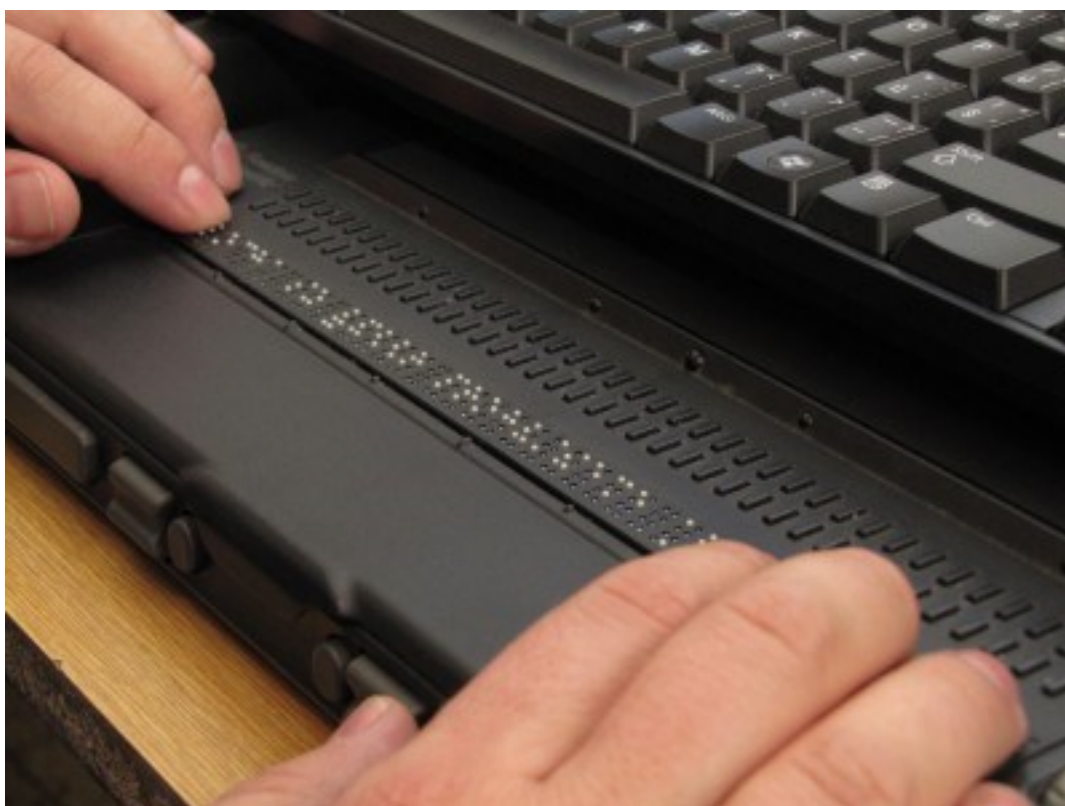
Zdroj: Optické pomůcky | Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením. Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením [online]. Dostupné z: <http://pomucky.blindfriendly.cz/opticke-pomucky.html>

Obrázek 2 – Pichtův psací stroj

Zdroj: Pichtův psací stroj | Dvojka. Český rozhlas Dvojka [online]. Copyright © 1997 [cit. 02.04.2023]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/pichtuv-psaci-stroj-7548389>

Obrázek 3 – Braillský řádek

Zdroj: 3. Výpočetní technika | Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením. 301 Moved Permanently [online]. Dostupné z: <http://pomucky.centrumpronevidome.cz/subdom/pomucky/vypocetni-technika>

Příloha č. 6 Ukázka Braillova notopisu

Obrázek 1 – Braillov notopis

The image shows a musical score for a single staff in 3/4 time. The notation includes dynamics: *dolce*, *p*, *mf*, and *rit.*. Below the staff is the corresponding Braille notation, which is a single line of Braille characters.

Zdroj: This is how the Braille music code works | CutCommon. CutCommon [online]. Dostupné z: <https://www.cutcommonmag.com/this-is-how-musicians-read-music-through-braille/>

Obrázek 2 – Braillov notopis

The image shows a complex musical score for piano and voice. It includes an *Aria* section. The score consists of multiple staves for piano and voice. Below the piano part is the corresponding Braille notation, which is a multi-line Braille score.

Zdroj: Musescore Blog - Turning your sheet music into Braille. Musescore Blog [online]. Dostupné z: <https://blog.musescore.com/post/62818273654/braille-music>